

LIETUVOS ETNOKULTŪRINIAI REGIONAI: FORMAVIMASIS IR REZULTATAS

ALMA RAGAUSKAITĖ

Etnologijos doktorantė, el. p. ragauskaite.alma@gmail.com

Lietuvos regioninei kultūrai skiriama nemažai dėmesio, mokslininkų darbuose analizuojami etnomuzikinių, tautodailės, etnografinių bruožų arealai, skiriami etnografiniai regionai. Analizuodami tokių kultūrinių teritorinių vienetų ribas tarpdisciplininiame lygmenyje susiduriame su pačios regioninės kultūros sampratos klausimu, etnokultūrinio regiono, jo kilmės ir raidos samprata. Šio straipsnio tikslas yra pagrįsti kompleksinę Lietuvos etnokultūrinio regionavimo koncepciją. Darbo uždaviniai: 1) pristatyti tarpdisciplininę etnokultūrinio regiono sampratą, 2) išskirti teritorinės organizacijos branduolius, 3) atskleisti tarminių, etnoarchitektūrinių bei etnomuzikinių bruožų regionišumą, 4) nustatyti regioninės savimonės raišką, 5) išskirti etnokultūrinių regionų sąrangą.

TEMOS IŠTIRTUMAS

Etnokultūrinio regionavimo metodologinių darbų Lietuvoje mažoka, nes ir pati etnokultūrinio regiono samprata mažai išvystyta, dažniausiai vyrauja jos etnografinis aspektas. Šio aspekto aktualumas itin išaugo, kai 2001 m. pradėta svarstyti etnografinių regionų pagrindu paremta Apskričių valdymo reformos koncepcija. Buvo suprasta, kad reikalingas tarpdisciplininis požiūris į Lietuvos regioninę sąrangą, o etnografinis jos pagrindimas gali peraugti iš mokslinės, kultūrinės veiklos rėmų ir tapti dabartinės administracinės struktūros pagrindu. Šia iniciatyva suorganizuota mokslininkų grupė ir atskiri mokslininkai pateikė savo srities pasiūlymus (Astrauskas 2001; Kalnius 2001; Kondratienė 2001; Purvinas, Purvinienė 2001; Šaknys 2001; Šimėnas 2001; Tumėnas 2001; Tyla 2001; Tyla, Milius ir kt. 2001; Vasiliauskaitė 2001; Vyšniauskaitė 2001; Zinkevičius 2001). Remiantis etnografinių tyrimų duomenimis buvo sudarytas D. Pivoriūno ir Ž. B. Šaknio Lietuvos etnografinių regionų žemėlapis (Pivoriūnas, Šaknys 2003).

Kompleksiniai kelių hierarchinių lygmenų etnokultūrinio regionavimo darbai pradėti Vilniaus universiteto Bendrosios geografijos ir kraštotvarkos katedroje (Daugirdas 2002; Petrulis 2003; Ragauskaite 2009; Bertašius 2012; Vinciuonaitė 2012). Šie darbai vertingi atliekama regioninės kultūros analize, kultūrinius regionus formuojančių veiksnių ir aprašomų kriterijų nagrinėjimu. Taip pat naudingi regionavimo bei regionų problematikai skirti darbai (Kavaliauskas 1984, 2000). Lyginant jų naudojamus kultūrinių regionų skyrimo metodus ir

priemones galima pradėti formuoti Lietuvos kultūrinio regionavimo principus.

ETNOKULTŪRINIO REGIONO SAMPRATA

Atliekant bet kokį kultūrinį regionavimą, anot W. Norton, turėtume išskirti dvi hierarchines skales – erdvinę ir kultūrinę. Erdvinė skalė apima skirtingus regionų lygmenis mastelio bei dydžio atžvilgiu, o kultūrinė yra išreiškia skirtingų kultūrinių kriterijų naudojimu (Norton 2000). Tokiu būdu skiriant etnokultūrinius regionus pirmiausia reikia gilintis į paties etnokultūrinio regiono sampratą. Remiantis „Aiškinamuoju geografijos terminų žodynu“ etnokultūrinis regionas – tai istoriškai susiformavusi šalies arba etninės teritorijos dalis, kuriai būdingi saviti etninės ar subetninės kultūros bruožai (tradicijų, buitės, gyvenimo būdo, folkloro, tarmės, religiniai ir kt. skirtumai) (Daugirdas 2015). Atliekant etnokultūrinį regionavimą šiame straipsnyje remiamasi kultūros geografijoje išskiriamais trimis kultūrinių regionų tipais (Jordon, Domosh, Rowntree 1997: 8): funkcinio, formaliuoju, regioninės savimonės (vernakulariniais) regionais. Funkcinis regionas, turintis aiškiai nustatytas ribas ir funkcinį centrą, yra organizuota teritorija, funkcionuojanti politiškai, socialiai, administraciškai ar ekonomiškai. Funkciniai regionai yra mazginių (arba nodalinių) regionų rūšis, nes yra formuojami teritorijos mazgais vadinamų centrų įtakos zonos pagrindu (Jordon, Domosh, Rowntree 1997: 8). Formalieji regionai – atspindi kokio nors reiškinio teritorinį paplitimą ir skiriami pagal vieną (paprasti) arba kelis požymius (sudėtingi). Kitaip sakant, formalius regionus galima būtų vadinti etnografiniais, nes jie aprašo tam tikro reiškinio, dvasinės ar materialinės etnokultūros elementų paplitimą, o etnografinės ribos fiksuoja jų paplitimo zonas (Daugirdas 2015). Regioninės savimonės regionai – tai regionai, išskiriami pagal gyventojų kultūrinės, etninės, subetninės ar regioninės savimonės, tapatumo esamą ar buvusią raišką teritorijoje, kai gyventojai save sieja su konkrečiu regionu, jo teritorija, pavadinimu (Daugirdas 2015). Dažnai tapatinami su tarmių paplitimo arealais arba mentaliniais arealais, įsivertinusiiais gyventojų regioninėje savimonėje (Zelinsky 1980: 1–4). Per šių regionų tipų persidengimą yra išskiriami etnokultūriniai branduoliai, o jų įtakos teritorijos pagrindu – regiono riba.

FUNKCINĖS TERITORINĖS SĄRANGOS RAIDA

IX–XII a. laikotarpis. Pirmieji funkciniai teritoriniai vienetai Lietuvos teritorijoje turėtų būti siejami su IX–XII a. baltų genčių funkciškai organizuotomis teritorijomis. P. Dusburgiečio Prūsijos žemės kronikoje stambiausi prūsų ir lietuvių teritoriniai vienetai, susidarę genties pagrindu, vadinami *terra* (žemė) (Batūra 1985: 344). Svarbu tai, kad jau iki XII a. išryškėjo genčių teritorinės organizacijos regioniniai savitumai. V. Žulkus pagal teritorinę-administracinę struktūrą X–XII a. Pabaltijo regione siūlo skirti dvi sritis – vakarinę ir rytinę (Žulkus 1997: 21). Vakarinei, siedami su teritorinės organizacijos konfederacinį lygmenį pasiekusiomis gentimis, turėtume priskirti Kuršą, Žiemgalą ir Sūduvą, iš dalies Žemaitiją. Anot V. Žulkaus, kuršiai ir žiemgaliai išsiskiria ankstyvais kontaktais su skandinavais, o vėliau ir germanais, vakarų slavais, kas leido aktyviai užsiimti prekyba, tarpininkauti tarpgentinėje ir jūrų prekyboje (Žulkus 1997: 21–24). Vakarinei sričiai labiau nei rytinei buvo artimi ir vidaus vandenų prekybininkai – skalviai bei Vidurio Lietuvos kultūra (aukštaičiai), kurių teritorinė organizacija, remiantis M. Bertasiaus ir R. Tučo tyrimais, buvo susitelkusi nedideliuose ir dispersiškuose valsčiuose, mažųjų žemių lygmens teritoriniuose vienetuose (Bertasiaus 2002: 56–60, Tučas 2012: 150).

Rytinei administracinių vienetų sričiai būtų galima priskirti buvusios Rytų Lietuvos pilkapių kultūros žemes bei gana anksti perimtas sėlių žemes. Lietuvių genčių administracinė struktūra vystėsi visiškai skirtingai. Šios teritorijos gyventojų materialinė kultūra IX–XII a. buvo skurdesnė ir intensyviau pradėjo vystytis Nemuno aukštupiuose, kuriantis svarbesniems prekybos centrams (Naugardukas, Gardinas, Minskas) (Žulkus 1997: 24–25). Tokiu būdu XII a. antroje pusėje – XIII a. pradžioje Lietuva (siaurąja prasme) pradeda pati vykdyti puolamuosius žygius, kada didžiojo kunigaikščio kariaunos tapo pagrindiniu kunigaikščio valdžios įtvirtinimo įrankiu ir buvo naudojamos ne vien plėšimams, bet ir kaimyninių žemių pajungimui (Vaičėnė 2011: 23). Tokiu būdu ant Rytų Lietuvos pilkapių archeologinės kultūros pamato XII a. jau susiformavo labai skirtingo sudėtingumo funkcinės struktūros: keletu hierarchinių administracinių lygmenų pasižymintys žemės ar net jų konfederaciniai dariniai (pvz., Nalšios žemė) ir neaiškia vidine struktūra pasižymintys nedidelės lietuvių žemės. Gerai pasirengę kariniu požiūriu jos kėlė nemažą grėsmę artimiausiems kaimynams (pvz., Sėlai, Dainavai) ir ilgainiui įtraukė juos į savo sudėtį. Maždaug XII a. pabaigoje – XIII a. pradžioje pradėjo formuotis lietuvių žemių konfederacinio tipo junginys (Gudavičius 1984: 12–13).

XIII–XVI a. pirmosios pusės laikotarpis. XIII a. susiformavo ankstyvoji Lietuvos valstybė. Iš tiesų, pereinant iš baltų genčių į valstybės kūrimosi laikotarpį, funkcinė organizacija buvo nulemta ankstyvosios gentinės funkcinės struktūros. Keisdamos savo ribas, kartais įtakos teritoriją, senosios žemės arba mažosios žemelės virto valstybės administracinės struktūros mažaisiais teritoriniais vienetais,

tačiau išlaikė savo teritorinės organizacijos branduolį: stipriausius centrus ir jų įtakos zonas. Stambesnės funkcinės struktūros buvo intensyviau ardomos, šiuo požiūriu teritorinės organizacijos savarankiškumą išlaikė tik stipriausi etnosai. Tokiu būdu nuo XIV a. išryškėjo dvidalė valstybės struktūra, susidedanti iš rytinės, sietinos su lietuvių genčių įtaka, ir vakarinės, arba žemaičių įtakos, dalių. Toks etninis skirstymas buvo viešas ir oficialus. Jau Gediminas 1323 m. spalio 2 d. Vilniuje sudarytoje taikos ir prekybos sutartyje su Livonija įvardija Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę sudarančias dalis: Aukštaitiją, Žemaitiją ir Rusia (Baranauskas 2006: 30). Remdamasis Aukštaitijos vardo paminėjimu XIII–XV a. istoriografijoje A. Dubonis teigia, kad Lietuvos valdovo dvaro dokumentuose aukštaičių terminas yra jau apibendrintas ir siejamas su visa lietuvių (ne žemaičių) gyvenama teritorija. Autoriaus teigimu, tokia aukštaičių pavadinimo reikšmė greičiausiai kilo Žemaitijoje, pirmiausia įvardijant žemaičių pasienyje gyvenusių lietuvių gyventojus, ilgainiui tapo visos nežemaitiškos Lietuvos bendru pavadinimu, kurio vartojimas Lietuvos valdovo dokumentuose greičiausiai reiškė žemaičių įtaką didžiojo kunigaikščio politikai (Dubonis 2013).

XIV a. buvo suformuoti nauji teritoriniai vienetai – Vilniaus ir Trakų kunigaikštystės. 1392 m. Vytautui tapus Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu jos buvo sujungtos į didžiojo kunigaikščio domeną (Gudavičius 1988: 332), o po Horodlės unijos (1413 m.) performuotos į Vilniaus ir Trakų vaivadijas. Ilgą laiką išoriškai vieninga struktūra didžiojo kunigaikščio domeno pavidalu apėmė beveik visą Rytų ir Vidurio Lietuvą, todėl šios teritorijos padalijimas į Vilniaus ir Trakų kunigaikštystes, anot S. C. Rowell, greičiausiai buvusi Gedimino įvesta naujovė. Manoma, dvidalė domeno struktūra buvo pasirinkta neatsitiktinai. Vakarinė kunigaikščio domeno dalis buvo svarbi gynybai, siekiant atremti kryžiuočių antpuolius ir remti žemaičius Vakarų Lietuvoje (Rowell 2001: 72). 1413 m. įkurta Trakų vaivadija dar labiau išryškino rytinę ir vakarinę etninės Lietuvos dalis. Ištįsusi nuo pietų iki šiaurės per vidurio Lietuvą, ji tarsi suformavo gynybinį frontą, turėjusį ne vien saugoti Vilniaus kunigaikštystę iš vakarų, bet ir kuruoti didelę autonomiją turėjusią Žemaitijos seniūniją.

Tokiu būdu Žemaitija tapo savarankišku teritoriniu vienetu, turinčiu seniūnijos statusą. Įdomus E. Saviščevo pastebėjimas, kad savo karine ekspansija žemaičiai buvo gana artimi lietuviams. XIII–XVI a. lietuviai veržėsi Kijevo ir Naugarduko link, o žemaičiai iki pat XV a. vidurio, dažnai net nepakludami Lietuvos monarchų valiai, vykdė plėšiamuosius žygius į Kuršą. Taigi, abiejų šių jėgų bendradarbiavimas rėmėsi ne tiek ideologiniais (kovos su krikščionimis) ar etniniais, bet dažniau ekonomiais motyvais (Saviščevas 2010: 43). Taigi, XIV a. antroje pusėje Žemaitijai jau priklausė asimiliuotos kuršių žemės su nedideliu pajūrio ruožu tarp Palangos ir Šventosios (Niktžentaitis 1997: 55). Rytuose Žemaitijai greičiausiai priklausė teritorija iki Nevėžio, nes 1382 m. Skirsnemunėje Jogaila pažada atiduoti Ordinui Žemaitiją iki Dubysos, o 1398 m. Vytau-

tas pažada atiduoti Ordinui Žemaitiją iki Nevėžio. Nuo to laiko Nevėžis tapo tradicine Žemaitijos ir Lietuvos siena (Saviščevas 2010: 36). XV a. pradžioje įkūrus Žemaitijos seniūniją, jos ribos prasiplėtė ir į pietus. Pasibaigus karams su kryžiuočiais, buvo iš naujo apgyvendinama Užnemunė. Nemaža Nemuno kairiosios pakrantės dalis šiaurės Užnemunėje buvo priskirta Žemaičių seniūnijai, kadangi jos kaimai susidarė iš Nemuno dešiniojo kranto atsikėlėlių (Gudavičius 1999: 393–394). 1413 m. įkurta Žemaičių vyskupija tuo metu tarsi atspindėjo visą žemaičių įtakos regioną, kuris buvo kur kas didesnis nei istorinis žemaičių genčių gyvenamas plotas.

Dabartinės Mažosios Lietuvos, skirtingai nei kitų gentinių darinių, atsiradimas yra siejamas su LDK ir Vokiečių ordino riba, nustatyta Melno taikos metu 1422 m. Gana greitai, po Melno taikos, ši riba pradėta ženklinti praktiškai (Ivinskis 1989: 433).

XVI a. antroji pusė – XVIII a. laikotarpis. Priėmus krikštą ir pasibaigus karams su Kryžiuočių ordinu, iš esmės pasikeitė šalies ūkio organizavimas ir valdymas: ūkio valstybės galia buvo perorientuota iš gynybos į prekybą. Tuo pačiu metu istorinis lietuviškas administracinis tinklas pamažu blėso (Gudavičius 1999: 390). Vilniaus vaivadija tuo metu išsiskyrė stambia kunigaikščių ir bajorų žemėvalda, atsiradusia po atkaktų valdžios siekiančios diduomenės tarpusavio kovų (Pašuta 1971: 182–183), nes pats valdovas nebuvo suinteresuotas valdų smulkėjimu ar dažnu savininkų pasikeitimu, nes nuo valdų dydžio ir pajėgumo priklausė ir jų karinis pajėgumas (Daugirdas 1997: 96). Taip aplink Vilnių XV a. pabaigoje pradėjo formuotis diduomenės atstovų valdų kompleksai (Karvelis, Ragauskienė 2009: 29, 45).

Trakų vaivadija buvo labai nevienalytė. Trakų pavietas sietinas su didžiausia valdovo įtaka, nes čia buvo istorinis centras Trakai ir istorinė valdovų rezidencija Merkinėje (Batūra 1970: 34), taip pat gerai išvystytas valdovo dvarų tinklas. Svarbiausias (be Trakų) šioje teritorijoje funkcinis centras iki XVII a. greičiausiai buvo Merkinė, kuri gavusi Magdeburgo teises 1569 m., galima sakyti, pasiekė savo klestėjimo laikotarpį. Joje nuo seno buvo vykdomi pavieto Seimai, o XVI a. veikė net siuvėjų cechai (Martinkėnas 1970: 41). Alytus greičiausiai iš pradžių nusileido Merkinėi savo dydžiu ir svarba, tačiau 1588 m. įkūrus Alytaus ekonomiją, šis miestas pradėjo augti (Tyla 2011: 35). Tokį šių dviejų miestų funkcinės reikšmės pasikeitimą parodo ir 1773–1775 m. Lietuvos–Lenkijos seimo nutarimas, kuriuo „pilis“, arba pavieto teismų institucija, buvo perkelta iš Merkinės į Alytų (Martinkėnas 1970: 47). Kita vertus, Merkinė gyventojų savimonėje matyt jau buvo įsitvirtinusi kaip regioninis centras, nes 1791 m. atliekant administracinį persikirstymą iš Trakų pavieto buvo sukurta Merkinės vaivadija, kas turbūt galėtų reikšti savarankiško, vieningo funkcinio vieneto susiformavimą pietų Lietuvoje.

Užnemunės regiono XVI–XVIII a. dar nebuvo, tačiau jo vietoje ekonominiu ir etnokultūriniu požiūriu intensyviai

vystėsi teritorinis darinys Trakų ir Kauno pavietų vakarinėje dalyje. Per ją nusidriekusiame valdovo dvarų žemėse valdovas nusipelnusiems pareigūnams duodavo po gabalą miško dvarams įsikurti (Martinkėnas 1970: 40–41), todėl gana greitai čia buvo apgyvendintos artimiausios kairiojo Nemuno kranto žemės ir ilgainiui visoje Užnemunėje susiformavo mišrios nuosavybės teritorijos (Brukas, Naurekaitė 2014: 99). Tuo pačiu metu Užnemunėje kūrėsi ir nekilmingieji žmonės. Manoma, į didžiojo kunigaikščio girių ruožus dažnai atklysdavo vietiniai gyventojai iš Prūsijos pusės, kur dar nuo Melno taikos nebuvo nužymėtos sienos. Senu papratimu jie eidavo į Lietuvos miškus medžioti, žuvalti, o sulaukyti – aiškindavosi nežina, kur yra valstybinė siena (Martinkėnas 1970: 41). Kultūriniu požiūriu turbūt neabejotina, kad miško gėrybių rinkti keldavosi kryžiuočių karus pragyvenę vietiniai gyventojai, o ne Prūsijos vokiečiai, todėl reik manyti, kad šiame regione palaipsniui formavosi labai įvairi ir kartu dalį sūduvių etnokultūrinio palikimo išsaugojusi kultūra.

Žemaitijos ir Aukštaitijos sandūroje buvęs Upytės pavietas per XVI–XVIII a. mažai keitėsi. Čia susiformavo didelis pavieto administracijos ir teismo pareigūnų tinklas, sudaręs geras sąlygas bajorijos įtakos vystymuisi ir, jei galima taip pasakyti, lėmė regioninių bajorų giminių atsiradimą (Šmigelskytė-Stukienė 2004: 97). Dažnai dėl bajorų įtakos formavosi ir stipriausi šio pavieto miestai: Radviloms priklausę Biržai, 1589 m. gavę Magdeburgo teisę, ir 1654 m. Magdeburgo teisę gavusi Šeduva (Kiaupa 2012: 137). Sparčiau vystėsi ir muitines turėję arba šalia jų buvę miestai kaip Žeimelis ir Saločiai (Šliavas 1996: 93).

Žemaitijoje XVI–XVIII a. nebuvo bendros, visą regioną kontroliuojančios vadovybės, visuomenėje vyravo gausus, bet ekonomiškai ir politiškai silpnas vietos kilmingųjų sluoksnis (Kiaupienė 2013: 138). Atitinkamai Žemaitijos seniūnija nebuvo padalyta į tokius pavietus, kokių būta visoje valstybėje (Kiaupa 2012: 121–122), o jos vidinėje struktūroje taip pat išryškėjo keletas smulkesnių darinių. Žemaitijos centrinėje dalyje buvo tvirtas žemaitiškas branduolys, E. Saviščevo vadinamas Mažąja Žemaitija (Saviščevas 2010: 409). Kadangi ši branduolį sudarę valsčiai priklausė valdovo ir Žemaitijos seniūno tūjūnijoms, o tūjūnai buvo renkami tik iš žemaičių bajorų, natūralu, kad XVI–XVIII a. susiformavęs vietinis žemaičių bajorų elitas nulėmė ir šių funkcinį vienetų ilgalaikį perimamumą (Saviščevas 2010: 148). Žemaitijos seniūnijos pakraščiuose šalies muitinių valdymui XVI a. buvo formuojamos didžiojo kunigaikščio domeno valdos ir nors jos vientiso regiono nesudarė, formavo savotiškus didžiojo kunigaikščio įtakos arealus ir skaidė Žemaitijos regiono vientisumą. Pavyzdžiui, rytiniame Žemaitijos pakraštyje (Jurbarko, Skirsnemunės–Raseinių, Veliuonos, Vilkijos ir Josvainių valsčiuose) per ilgą laiką buvo susiformavę vietinės bajorijos giminės, kurių atstovai užimdavo XVI a. pradžioje atsiradusią didžiojo kunigaikščio dvarų ir pilių vėliavininkų pareigybę (Saviščevas 2010: 151–152). Savotišką teritorinį darinį turėjo ir Šiauliai. Anot E. Saviščevo, Šiaulių valsčius

jau XIV a. viduryje buvo stipriai integruotas į Lietuvos valstybę (Saviščevas 2010: 115), o 1589 m. jo pagrindu buvo suformuota Šiaulių ekonomija (Kiaupa 1991: 36–39). Vakariniam Žemaitijos pakraštyje, apgyvendinant buvusias kuršių žemes, susiformavo du stambūs Platelių ir Telšių valsčiai (Misius 1999: 47).

XVIII a. pabaigos – XX a. pradžios laikotarpis. Po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo 1795 m. Lietuva pateko į Rusijos imperijos sudėtį, o į jos funkcinę administraciją buvo įvestas naujas funkcinis administracinis tinklas, kuris neatitiko istoriškai susiformavusių teritorinių vienetų. Didžiausias administracinis vienetas buvo gubernijos, kurių tinklas per XVIII–XIX a. buvo kurtas ir perkurtas keturis kartus (1795 m., 1797 m., 1801 m., 1843 m.) (Gumuliauskas 2010: 22). 1840–1843 m. administraciniam pertvarkymui buvo intensyviai ruošiami, šiam tikslui įsteigtas komitetas. Įdomu tai, kad atliekant vietos tyrimus šis komitetas pažymėjo vakarinės gubernijos dalies išskirtinumą „liaudies buitimi, tarpe, istoriškai susiformavusiais papročiais, kuriuos gyventojai labiau gerbia nei įstatymus“ (Stalniūnas 2001: 69). Taigi, šio administracinio skirstymo eigoje, formuojant Kauno guberniją, buvo stengiamasi sukurti naują žemaitišką savitumą pasižymintį vienetą, turėjusį sumažinti Vilniaus kaip lenkiškos kultūros centro įtaką visam kraštui (Medišauskienė 2011: 49).

Kauno gubernijos ribų pagrindu 1848 m. caro įsaku buvo pertvarkomos ir vyskupijų ribos. Žemaičių vyskupija, kuri 1840 m. buvo pervadinta į Telšių (Žemaičių) vyskupiją, buvo smarkiai išplėsta ir apėmė Kauno, Kurliandijos gubernijas (Miknys 2010: 280). Tokiu būdu padidėjus išteklių išaugo vyskupo vaidmuo, o 1848 m. juo tapus M. Valančiui prasidėjo svarbūs ir visos bažnyčios persitvarkymai. Vyskupo vienijanti arba organizuojanti reikšmė Kauno gubernijoje buvo itin didelė, nes net ir 1864 m. uždraudus lietuvišką spaudą švietimas nesustojė. M. Valančiaus iniciatyva buvo pradėtas organizuoti lietuviškos spaudos platinimas. Kauno gubernijoje buvo daugybė slaptai kaimuose veikiančių daraktorių mokyklų, kūrėsi spaudos platinimo draugijos (Misius 1999), didelę dalį „Aušros“ autorių sudarė Žemaičių vyskupijos kunigų seminarijos bei Šiaulių gimnazijos auklėtiniai (Gumuliauskas 2010: 66). Gyventojų bendrumo mobilizacijos sėkmė ilgainiui ėmė gąsdinti caro administraciją, nes Kauno gubernija tapo ryškiai organizuotu regionu, kurio priešakyje buvęs vyskupas M. Valančius buvo pelnytai pravardžiuojamas Žemaitijos kunigaikščiu (Eidintas, Bumblauskas ir kt. 2013: 113).

Šiuo laikotarpiu pradėjo formotis ir naujas kultūrinis branduolys ir, galima sakyti, dar „jauno“ Užnemunės regiono savitumas. Pagrindinė priežastis buvo ta, kad šis regionas pateko į visiškai kitokią kultūrinę aplinką. Užnemunė po trečiojo padalijimo atiteko Prūsijos Karalystei, po 1807 m. Tilžės taikos buvo prijungta prie Napoleono sukurtos Varšuvos Kunigaikštystės, o po Vienos

kongreso atiteko autonominei Lenkijos karalystei Rusijos imperijos sudėtyje (Medišauskienė 2011: 35). Ilgainiui Rusija panaikino Lenkijos karalystės politinę autonomiją, o Užnemunėje kaip ir visoje carinėje Rusijoje buvo suformuotos analogiškos gubernijos: 1837 m. Augustavo, nuo 1867 m. – Suvalkų gubernija. Kita vertus, visa tai turėjo įtakos regiono kultūriniam vystymuisi: čia anksčiau panaikinta baudžiava, kaimai išskirstyti į vienkiemius, čia daugiau veikė mokyklų, pradėjo formotis tautinio judėjimo inteligentija.

Prūsijos karalystės ir Rusijos imperijos paribyje išryškėjo Mažosios Lietuvos regionas, kuris tuometinės spaudos draudimo ir priespaudos sąlygomis padėjo svarų pagrindą lietuviškos tautinės savimonės formavimuisi. Šio regiono pakraščiai bei didžiausia įtaka buvo Užnemunėje ir pietų Žemaitijoje ir jau iš jų plito po visą Lietuvą. Dėl šios priežasties galima įžvelgti ir skirtingą lietuviškos spaudos platinimo intensyvumą: dideliu draudžiamos spaudos gabenimu ir platinimu išsiskiriančią Žemaitijos bei Užnemunės sritį, mažesniu intensyvumu pasižyminčią rytinę Kauno gubernijos dalį, pasyvumu – visą Vilniaus guberniją (Lietuvos istorijos atlasas 2001: 32).

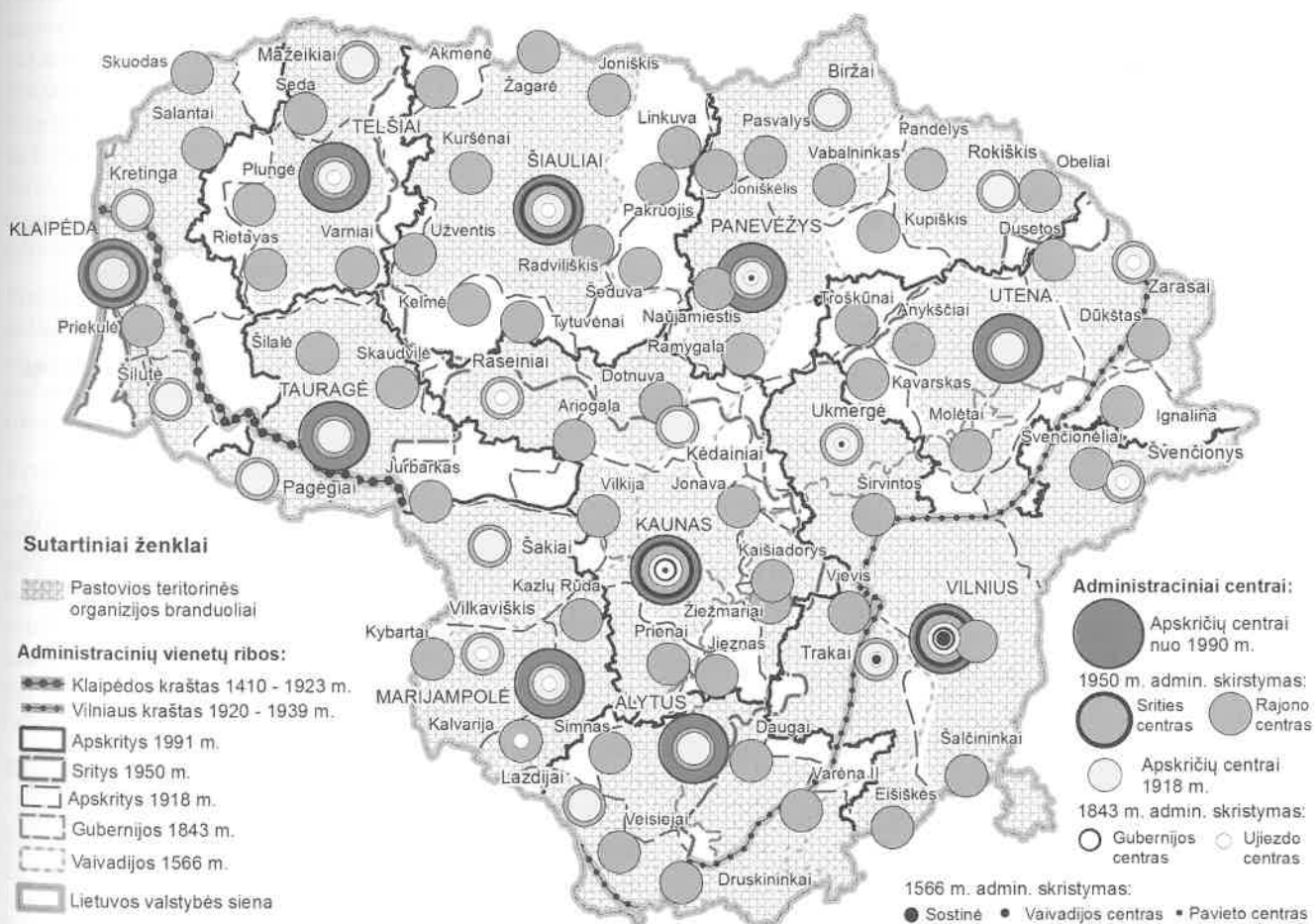
Laikotarpis nuo XX a. pradžios. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui ir Vokietijai užėmus Lietuvą, iš esmės pasikeitė jos administracinis skirstymas. 1915–1918 m. dabartinė Lietuvos teritorija pateko į vyriausiojo vado Rytuose kraštą, vadinamą Oberostu. 1918 m. atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę administracinis tinklas buvo performuotas. Didelės ir neigiamos reikšmės funkcinėi organizacijai turėjo Vilniaus krašto okupacija 1919–1939 m., nes buvo pakeistas ne tik administracinis, susiformavo nauji administraciniai (Kėdainių apskritis) ir religiniai (Kėdainių vyskupystė) teritoriniai dariniai, bet ir pasikeitė Vilniaus krašto gyventojų kultūrinė aplinka. Vilniaus kraštas buvo ekonomiškai atsilikęs Lenkijos valstybės agrarinis užkampis, be to ir žemės ūkis čia buvo labai neproduktyvus (Gumuliauskas 2010: 228). Dėl labai dinamiškų politinių sąlygų, pasaulinių karų ir Lenkijos, vėliau Sovietų Sąjungos okupacijų funkciniai regionai smarkiai keitėsi. Pagal 1950 m. administracinį skirstymą buvo sudarytos keturios sritys: Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir 87 rajonai jų viduje (Daugirdas 1997: 183). Tokiu būdu Lietuvoje buvo įvestas labai smulkus Sovietinės Rusijos pavyzdžio teritorinis administracinis tinklas, kuris gan greitai pradėtas stambinti. Pagrindinių teritorinių administracinių vienetų stambinimas nutrūko 1965 m. Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę 1990 m. imtas sudarinėti teritorinių administracinių vienetų tinklas, tačiau, remiantis V. Daugirdu, nors tiek rusiškas, tiek vokiškas valdymas buvo gerokai įkyrėjęs, tačiau originalaus lietuviško administracinio tinklo kurti nesiimta (Daugirdas 1997: 152).

Skirtingų laikmečių administracinių vienetų ribos yra parodytos kartoschemoje (1 pav.). Lyginant skirtingų laikmečių administracinių vienetų ribas, išryškėjo pastovios teri-

torinės organizacijos branduoliai. Stabiliausi funkciniai branduoliai turi gana ryškią etnokultūrinę prigimtį, pavyzdžiui, pats stabiliausias Šakių arealas yra buvusios Žemaitijos seniūnijos pietinė dalis. Išsiskirdamas zanavkišku tapatumu jis yra tarsi žemaitiška etnografinės Suvalkijos dalis, kurios ribos atsispindi ir funkcinėje sąrangoje. Panašus yra Rokiškio arealas, kurio šiaurvakarinės ribos yra perimtos iš Trakų ir Vilniaus vaivadijų, o pietrytinės menkai nutolę nuo buvusių Vilniaus ir Breslaujos vaivadijų kontaktinių ribų. Rokiškio išskirtinumui turi įtakos sėliška krašto praeitis. Kretingos arealas byloja apie kuršišką Žemaitijos pakraštį. Šių centrų reikšmė išaugo XIX–XX a., tačiau jie atliko ir atlieka žemesnės pakopos centrų vaidmenį.

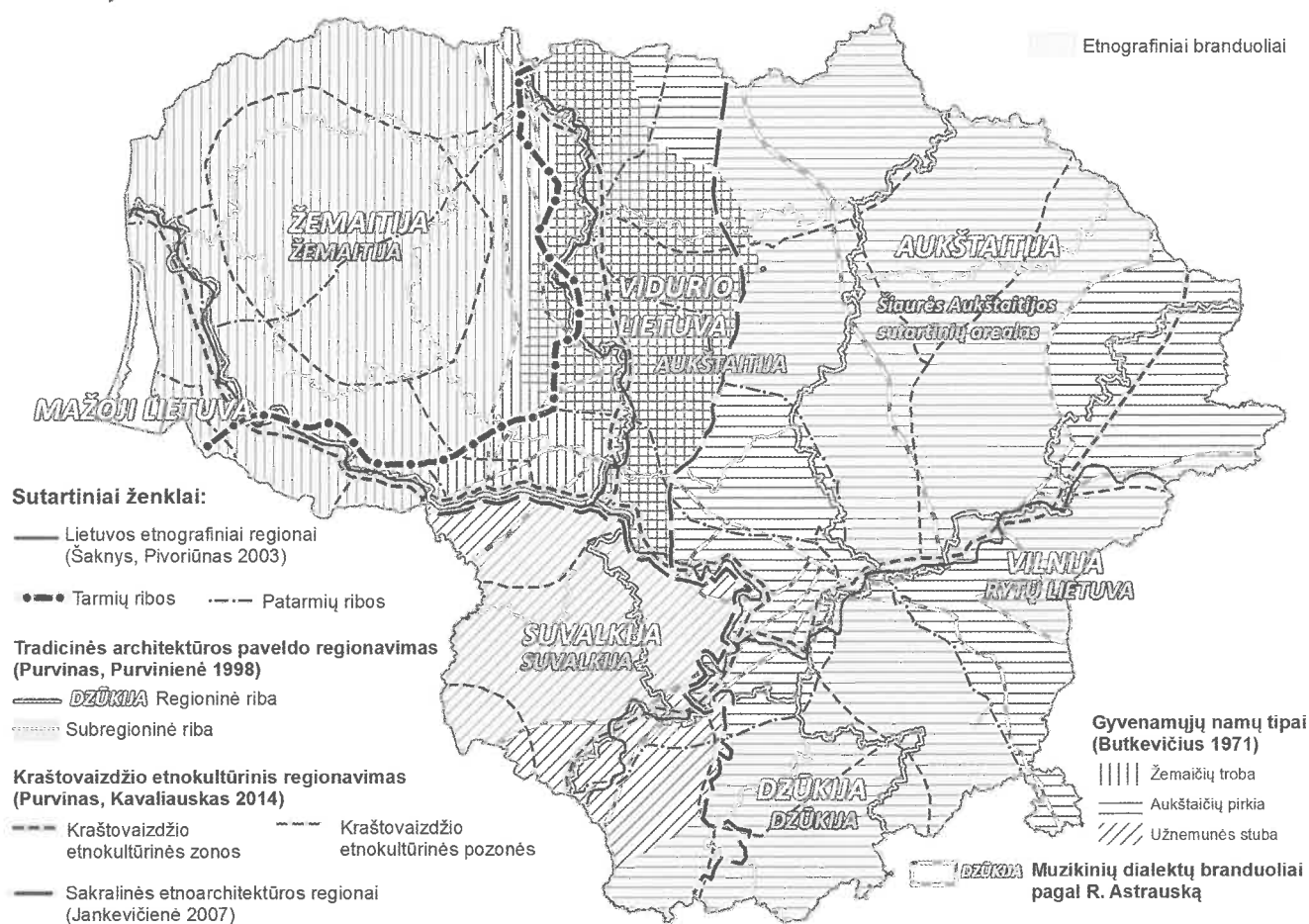
Dalis teritorinės organizacijos branduolių formavosi dėl funkcinų centrų reikšmės. Geras pavyzdžiais galėtų būti Vilnius, Kaunas, Šiauliai, šiek tiek mažiau Alytus, Panevėžys, Telšiai. Taip gana stabilūs yra LDK administracinių vienetų funkciniai branduoliai: Trakų, Raseinių, Ukmergės. Nors šie miestai praradę savo ekonominę reikšmę regione, jų funkciniai branduoliai nedideli, tačiau jų stabilumas leidžia kalbėti apie funkcinų istorinių centrų tradicijos buvimą. Tai gerai atspindi ir Trakų apskrities protestai, stengiantis panaikinti apskrities statusą XIX a.

1 pav. Funkcinių teritorinių vienetų ribų kaita (disertacijos preliminarus paveikslas)

ETNOKULTŪRINIŲ BRUOŽŲ TERITORINĖ SĄRANGA

Kalbant apie etnokultūrinių bruožų paplitimą pasirinkti trys tyrimo aspektai: tarmės, tradicinė kaimo architektūra ir etnomuzikiniai bruožai. Jų teritorinės sąrangos palyginimas pateikiamas kartoschemoje (2 pav.).

2 pav. Tarmių, tradicinės kaimo architektūros ir etnomuzikinių broožų regioninė sąranga (disertacijos preliminarus paveikslas)

Tarminių požiūriu nuo 1933 m., kai buvo sudarytas A. Salio tarmių žemėlapis, lietuvių kalba yra skirstoma į žemaičių ir aukštaičių tarmes (Salys 1992). Nors tai pagrįsta lingvistiniais gyventojų broožais, tačiau gana prieštaringa įprastai skiriamų Žemaitijos, Aukštaitijos, Dzūkijos, Suvalkijos bei Mažosios Lietuvos etnografinių regionų požiūriu. Iš esmės taip yra todėl, kad Žemaitijos regionui ir likusiai Lietuvos daliai būdingi kultūriniai broožai yra gana skirtingi. Netgi gilinantis į žemaičių tarmės kilmės klausimą, žemaičių ir lietuvių kalbų / tarmių ryšys nėra aiškus. Anot A. Girdenio, žemaičių tarmės savarankiškos raidos pradžia yra siejama su maždaug IX–X a., kai iš rytų baltų kaip atskira gentis atsiskyrė žemaičiai (Girdenis 1971). Remiantis Z. Zinkevičiaus teigimu, atskilusi lietuvių gentis kurį laiką kalbėjo viena kalba, o XIII a. ėmė skirtis tarmės (Zinkevičius 2006: 65). Nuo XVI–XVII a. formuojant lietuvių raštiją Lietuvoje, buvo suformuoti oficialūs du rašomosios kalbos variantai: žemaičių kalba ir lietuvių kalba. Pirmoji buvo skirta tenkinti Žemaičių vyskupijos poreikiams, nors, anot Z. Zinkevičiaus, buvo kildinama iš Nevėžio žemumos (Zinkevičius 2006: 176). Šio krašto tarmė nuo seno atliko

tam tikro šnekamojo interdialekto funkcijas Žemaičių kunigaikštystėje ir vyskupijoje (Zinkevičius 1977: 240). Nuo XVIII a. pradžios, pradėjus bajorams intensyviai lenkėti, Rytų Lietuvoje buvusi rašomoji lietuvių kalba išnyko, o iš seno leidžiama visiems kunigams reikalinga evangelikų knyga buvo perrašyta žemaičių kalba (Zinkevičius 2006: 179). Tik XVIII a. pradėjo formotis nauja žemaičių kalbos samprata. Žlugus LDK ir išnykus jos seniems administraciniams padalijimams, buvusios Žemaičių seniūnijos ploto šiaurės vakaruose dėl kuršių ir „žemaičių“ sumišimo atsiradusi tarmė gavo tradicinį žemaičių tarmės vardą, o likusios – Lietuvos tarmę (davusią pradžią ano meto „žemaičių kalbai“), kurią imta vadinti aukštaičių tarme. Matyt, iš tradicijos sužemaitėjusių kuršių dialektas ilgą laiką buvo vadinamas kuršišku ir siejamas su senovės kuršiais (Zinkevičius 1981: 15–16).

Šiuo metu pagrindiniu skiriamuoju žemaičių ir aukštaičių tarmių broožu laikomas dvibalsių *uo*, *ie* tarimas, kuris, skirtingai nei aukštaičių tarmėje, žemaičiuose įvairuoja. Pagal tai skiriamos trys patarmės Jauniaus ir Salio klasifikacijoje vadinamos dūnininkų, doninininkų ir doninininkų (Lietuvių kalbos... 2004: žemėlapis), o A. Girdenio, Z. Zinkevičiaus klasifikacijoje vadinamos pietų, šiaurės, vakarų žemaičiais (Girdenis 1988).

Aukštaičių tarmės regionas apima visą likusią Lietuvos teritorijos dalį, kurios gyventojų tarminį kalbėjimą vienija taisyklingas bendrinės kalbos dvibalsių *ie, uo* tarimas. Pagal nevienodą dvigarsio *an* (ir *am, en, em*) bei nosinio balso *q* (ir *ę*) tarimą aukštaičių tarmė skirstoma į vakarų, pietų ir rytų aukštaičių patarmes. Artimiausi bendrinei kalbai yra vakarų aukštaičiai, kurie dvigarsius *am, an, em, en* ir balsius *q, ę* išlaiko sveikus (Lietuvių kalbos... 2004: 29). Toks artimumas bendrinei kalbai paaiškinamas tuo, kad XIX a. antrojoje pusėje, įsisiūbavus tautiniam atgimimui, carinės Rusijos valdomoje Lietuvoje stengiantis įtvirtinti visiems bendrą lietuvių kalbą pirmiausia buvo atsigręžta į Mažąją Lietuvą ir ten vartotą bendrinę kalbą, kuri formavosi XV a. susimaišius vietiniams Mažosios Lietuvos gyventojams su atsikeliančiais vakarų aukštaičių tarme kalbančiais lietuviams. Kadangi dauguma Didžiosios Lietuvos tautinio atgimimo veikėjų, kilusių iš Suvalkų gubernijos, kalbėjo vakarinės aukštaičių tarmės pietinėmis šnektomis, nedaug tesiskiriančiomis nuo Mažosios Lietuvos bendrinės kalbos, iš seno Mažojoje Lietuvoje vartotas lietuvių kalbos modelis šiek tiek modifikuotas ir pritaikytas naujiems poreikiams, buvo perkeltas į Didžiosios Lietuvos periodinę ir kitokią spaudą. Ji ir davė pradžią mūsų dabatinei bendrinei kalbai (Zinkevičius 2006: 195).

Pietinių aukštaičių, arba vadinamųjų dzūkų, teritorija daugelio kalbos ypatybių paplitimo požiūriu sudaro gana vieningą regioną, artimą senajai Dainavos žemei. Lingvistiniu požiūriu tvirta yra vakarinė riba, nes daugeliu tarmės fonetikos, morfologijos bei leksikos požymių ji sutampa.

Rytų aukštaičiai iš likusios Lietuvos išsiskiria dvigarsių *am, em, an, en* nevienodu tarimu. Aptardamas rytų aukštaičių tarmių diferenciaciją Z. Zinkevičius rytų aukštaičių patarmių formavimąsi susiejo su keletu vidinių ir išorinių kalbinių procesų: be natūraliai atsirandančių kalbos naujovių, rytų aukštaičių patarmes taip pat formavo iš šiaurės atslinkusios galūnių trumpinimo ir kirčio atitraukimo bangos bei kai kurie pakitimai, sukelti žiemgalių ir sėlių substrato (Zinkevičius 2006: 74).

Etnoarchitektūriniu požiūriu Lietuva taip pat yra nevienalytė ir joje galima išskirti dvi stambias etnokultūrinės sritis: vakarinę ir rytinę. Anot R. Bertašiūtės, esminiai etnografinių regionų skirtumai atsiskleidžia palyginus gyvenamųjų būstų šildymo ir kūrenimo įrangą: žemaičių troboje ir aukštaičių pirkioje krosnys statomos skirtingose vietose, nevienoda jų konstrukcija, forma bei paskirtis (Bertašiūtė 2014: 117). Šie skirtumai atsirado todėl, kad gyvenamieji pastatai vakarinėje ir rytinėje Lietuvos dalyse nuo seno turėjo iš esmės skirtingą prototipą. Vakaruose Lietuvoje, kaip ir visame Baltijos jūros regione, gyvenamasis pastatas vystėsi numo – trobesio su atviru ugniakuru – pagrindu, o rytuose Lietuvoje didelę įtaką gyvenamųjų namų raidai turėjo iš rąstų suręstas šildomas pastatėlis su akmenų krosnimi, vadinamas pirtimi. Dar neturėjusi dūmtraukio ankstyvoji pirkia, kaip ir pirtis, buvo dūminė (Butkevičius 1971: 144). Analogiškos paskirties ir pavadinimų pastatai paplitę rytu

slavų, lyvių, suomių, karelių teritorijose (Bertašiūtė 2014: 115). Taigi, rytų ir vakarų Lietuva galbūt dėl skirtingų klimatinių sąlygų, galbūt dėl artimesnių kultūrinių ryšių formavosi dviejų skirtingų kultūrinių sistemų pagrindu, kuris lėmė XVII–XVIII a. išryškėjusius Lietuvos regioninius etnoarchitektūros savitumus (Bertašiūtė 2007: 24).

Šių sričių riba yra laipsniška. Pagrindinė priežastis yra ta, kad vakarinėje regiono dalyje yra susiformavęs savitas pereinamasis darinys, vadinamas Vakaruose Aukštaitija, kurio ribos skirtingų autorių darbuose nesutampa. I. Butkevičius, aptardamas gyvenamojo pastato regioninius bruožus, kartoschemoje išskiria žemaičių trobos ir aukštaičių pirkios pereinamąjį arealą tarp Dubysos ir Nevėžio upių (Butkevičius 1971: 156). R. Bertašiūtė Vakaruose Aukštaitiją apibrėžia kaip savarankišką ir savitą arealą, apimantį Nevėžio baseiną, Neries bei Šventosios žemupius ir Žiemgalos teritoriją; arba Jonavos, Kaišiadorių, Širvintų, Ukmergės, Panevėžio, Pakruojo, Biržų, Pasvalio, Joniškio rajonus, dalį Kauno, Kėdainių, Šiaulių ir Radviliškio rajonų (Bertašiūtė 2008: 4). Jame gyvenamasis pastatas, skirtingai nei aukštaičių, vadinamas gryčia arba trioba. Kita vertus, nors pagal planinę struktūrą, konstrukcijas ir puošybą šio arealo gyvenamojo namo architektūra artima aukštaitiškajai tradicijai, joje nemažai ir žemaičiams būdingų elementų, pavyzdžiui, priemenėje stovintis kaminas – virenė, keturšlaičiai ar pusvalminiai stogai, lygus kerčių sukirtimas, sienų apkalimas vertikaliomis lentomis ir kt. (Bertašiūtė 2008: 12). Taigi, Aukštaitijos ir Žemaitijos riba etnoarchitektūriniu požiūriu turėtų eiti Dubysos upe, nors žemaičiams artimų etnoarchitektūrinių bruožų paplitimas ir aukštaičių bruožų persidengimas tarp Dubysos ir Nevėžio leidžia svarstyti apie galbūt žemaitiškų bruožų turėjusį regioną Vidurio Lietuvoje, kuris LDK kūrėsi metu patyrė didesnę „aukštaitiško krašto“ įtaką ir įgijo savitų regioninių bruožų. XV–XVIII a. Žemaičių seniūniją nuo likusios Lietuvos, taip pat Žemaičių ir Vilniaus vyskupystes skyrusi administracinė riba dar yra ryški pagal liaudiškosios medinės sakralinės architektūros bruožų paplitimą. Pavyzdžiui, medinės stačiakampių ir piramidinių tūrių varpinės, kuriose praplėstas pagrindas suteikia statiniui tvirtumo ir pastovumo įspūdį, būdingos Žemaitijai. Remiantis A. Jankevičienės duomenimis, jų yra Vidurio Lietuvoje iki Nevėžio (Rozalime (Pakruojo r.), Stačiūnuose (Pakruojo r.)), tačiau į rytus nuo Nevėžio – nė vienos (Jankevičienė 2007: 300–307).

Likusioje Aukštaitijoje pagal tradicinės kaimo architektūros ir kryždirbystės bruožus galima skirti Rytų Aukštaitijos ir Dzūkijos regionus, kurių skiriamoji riba taip pat nėra ryški. Galima pasakyti, kad Dzūkija ir Aukštaitija savo tradicinės kaimo architektūros bruožais yra artimos ir atsiskiria pagal specifinius etnoarchitektūrinius bruožus: didesnę ar mažesnę gyvenamojo namo struktūros išvystymą, kryždirbystės tradicijas. Kita vertus, visa tai atskleidžia savitus bruožų paplitimo, persidengimo arealus, bet nepagrindžia viso regiono ribos. Taigi, norint išvesti ribą tarp kultūriniu požiūriu artimų regionų, jų skiriamoji riba gali būti skirtingai interpretuojama. Atliekdami tradicinės

kaimo etnoarchitektūros paveldo regionavimą 1998 m. Marija ir Martynas Purvinai išskyrė Aukštaitijos, Vilnijos ir Dzūkijos regionus (Purvinas, Purvinienė 1998). Pastaruoju metu Dzūkijos ir Vilnijos subregionai sujungiami, o Dzūkija vadinamas visas plotas nuo Lazdijų iki Švenčionių rajono. Lietuvos nacionaliniame atlase M. Purvino ir P. Kavaliausko parengtame Lietuvos etnokultūrinio regionavimo žemėlapyje Dzūkijos riba nutęsiama į šiaurę iki pat Ignalinos bei Dūkšto (Purvinas, Kavaliauskas 2014: 116). Tokiu būdu, matyt, norėta atkartoti šiaurinę Vilniaus krašto ribą. Čia iškyla klausimas, kodėl Dzūkija etnoarchitektūriniu, galbūt ir etnografiniu požiūriu tapatinama su Vilnija, vadinamuoju 1919–1939 m. Lenkijos okupuotu Vilniaus kraštu. Remiantis M. Purvinu, iš tiesų ši rytinė Lietuvos dalis buvo išskirtinė etnoarchitektūriniu požiūriu, nes joje nevyko esmingesnės žemės reformos, čia ilgiau išliko archajinių kaimų, daug senovinių trobesių ir sodybų (Purvinas 2013: 14). Remiantis I. Butkevičiaus duomenimis, visame pietrytiniame pakraštyje vyravo gautiniai režiniai kaimai ir jiems būdingi linijinių sodybų tipai (Butkevičius 1971: 44, 55), išliko ir Valakų reformos nepaliestų, iš ankstyvųjų bajorkaimių (okolicų) išsivysčiusių padrikų kaimų bei padrikų grupinių kaimaviečių, sujungiančių kelių šeimų trobesius vienoje sodyboje (Andriušytė 2012: 7). Tokiu būdu ši teritorija išsaugojo didelę kaimų archajinių struktūrų įvairovę, dėl ko XX a. viduryje tapo susidomėjimą žadinančiu šalies kampeliu, kuriame vykdyti tiriamuosius, konservacinius darbus skatino daugelio žmonių vienokio ar kitokio pobūdžio patriotinės nuostatos, siekiant pasirūpinti po Pirmojo pasaulinio karo Lenkijos okupuota ir aneksuota lietuviškąja teritorija (Purvinas 2013: 14). Taigi, galbūt dėl XX a. antrojoje pusėje patriotiniu pagrindu susiformavusios mokslinės tradicijos, galbūt dėl Vilniaus krašto ekonominio atsilikimo pastaruoju metu Aukštaitijos ir Dzūkijos skiriamoji riba yra tapatinama su Vilniaus krašto riba, Dzūkijai priskiriant beveik visą Vilniją. Nors tokia riba išvesta ir Lietuvos etnografinių regionų žemėlapyje, etnoarchitektūriniu požiūriu ji nėra tvirtai pagrindžiama, todėl Aukštaitijos regione galima skirti tris subregioninius darinius: Dzūkiją, Vilniją ir Šiaurytinę Aukštaitiją.

Sūduva (Suvalkija) yra labai savitas regionas, kuriame dėl jo istorinės raidos daugelis tradicinės kaimo architektūros procesų vyko tarsi pavėluotai ir kartu savitai. Suvalkiečių gyvenamasis pastatas stuba, kaip savarankiškas, naujas pastato tipas, atsirado tik XIX a. pirmojoje pusėje ir susikūrė veikiant žemaičių trobos, aukštaičių pirkios ir buvusios Rytprūsių lietuvių stubos pavyzdžiams (Kačinskaitė 2008: 12). Stuba savo sandara yra panaši į aukštaitišką ir dzūkišką pirkiją, tačiau turi ir žemaitiškos trobos bei Mažojoje Lietuvoje paplitusios stubos bruožų. Stubos stogo forma, manoma, pirmiausia buvo keturšlaitė čiukurinė, danga šiaudų, rečiau malksnių, bet dėl vakarietiškos įtakos pasiturintys suvalkiečiai gana anksti trobesius ėmė dengti dvišlaičiais čerpių stogais (Andriušytė 2013: 9). Visa tai yra labai lengvai paaiškinama tuo, kad nuo XV a. į Užne-

munę kėlėsi gretimų regionų gyventojai, atsinešdami savo patirtį ir tradicinės kaimo architektūros bruožus.

Senovinė lietuvininkų stuba buvo panaši į žemaičių trobą, nes ji turėjo priemenę su židiniu ir patalpą, apšildomą krosnimi (Bertašiūtė 2014: 128). Savo išorine išvaizda taip pat daugiau priminė žemaitiškas trobas nei aukštaičių pirkias: aukšti pusskliautiniai su uždarais čiukurais šiaudiniai arba nendriniai stogai dengė ganėtinai stambų tūrį (Andriušytė 2013: 9). Kita vertus, būdama Prūsijos sudėtyje Mažosios Lietuvos tradicinė kaimo architektūra vystėsi visiškai kitokiu keliu ir gana greitai keitėsi. Jau nuo XVIII a. pradėta intensyviai reglamentuoti kaimo sodybų išplanavimą ir struktūrą: kiekvienoje sodyboje liepta veisti sodus, įrengti patogų daržą, uždrausta turėti atvirus ugniakurus, vietoj jų mūryti virtuves ir virš stogo išvedamus kaminus (Bertašiūtė 2014: 128), duonkepes krosnis liepta perkelti už kaimo, taip pat neleista namuose turėti rankinių gėrnų, o grūdus malti tik malūnuose (Purvinas 2008: 5), kas keitė ne tik tradicinio gyvenamojo namo struktūrą, bet ir sodybos planavimą, kaimų struktūros bruožus. Remiantis M. Purvinu, Mažojoje Lietuvoje nebuvo griežtų įsakymų staiga pertvarkyti senąsias sodybas, todėl visos šios taisyklės įsiliejo į tradicinę kaimo architektūrą palaipsniui, šalia senovinių didžiųjų lietuvininkų sodybų kūrėsi naujos valdžios reglamentus atitinkančios sodybos (Purvinas 2008: 5). Tokiu būdu lietuvininkų stuboje ilgainiui neliko gyvenamojo namo centre buvusio kamino, susiformavo savotiška stubos plano struktūra (Bertašiūtė 2014: 128). XIX a. pabaigoje, atsiradus kurortiniam verslui, gyvenamųjų namų struktūroje atsirado patalpų, skirtų svečiams, išdailinti prieangiai, verandos, puošnūs frontonai (Bertašiūtė 2014: 129). Nuo XIX a. pradėjo plisti molinė architektūra, o Prūsijos ūkio suklestėjimas XIX a. antrojoje pusėje paskatino ir mūrinės statybos plėtrą (Purvinas 2008: 5). Visai tai susiformavo Mažosios Lietuvos tradicinės kaimo architektūros išskirtinumą.

Etnomuzikiniu požiūriu Lietuva taip pat nėra vienalytė. Bene pirmoji, nors ir nevartojusi „muzikinių dialektų“ sampratos, prof. J. Čiurlionytė išskyrė šiuos etnomuzikiniu savitumu išsiskiriančius regionus: Dzūkiją, Mažąją Lietuvą, Vilniaus kraštą, Žemaitiją ir Aukštaitiją (Čiurlionytė 1999: 26). Teikdamas pasiūlymus apskričių reformai, 2001 m. R. Astrauskas išskyrė Dzūkijos, Suvalkijos, Aukštaitijos, Žemaitijos bei Rytų Lietuvos – Vakarų Gudijos etnomuzikinius dialektus (Astrauskas 2001). Analizuojant etnomuzikinės tradicijos regioniškumą, dažnai svarbus tampa ne pats bruožas ir jo kilmė, bet jo išsaugojimas ir atgimimas kintančioje etnokultūroje (Astrauskas 2000: 149). Tokiu būdu tarsi per laike ir teritorijoje „įstrigusias“ tradicijas galima identifikuoti regiono etnomuzikinės kultūros savitumą. Būtent šie iki šiol išlikę liaudies muzikos bruožai leidžia identifikuoti etnomuzikinių regionų savitumą: su-tartinėmis išsiskiriantį Šiaurės Aukštaitijos arealą bei Dzūkijoje ilgiau išlaikytas vienbalses dainas.

Senovės amatų festivalyje Apuolės piliakalnyje pristatomi liaudies muzikos instrumentai, 2015 m. Nuotr. V. Jocio

Regioniniams lietuvių liaudies muzikos skirtumams formotis didelės reikšmės turėjo kaimyninių kultūrų įtaka. Muzikinės tradicijos pokyčiai, kaip ir ekonominis, kultūrinis vystymasis Lietuvos regionuose vyko skirtingu intensyvumu. Pietų ir šiaurės rytų Lietuvoje melodika intensyviausiai vystėsi XII–XVI a., vėliau kito žymiai lėčiau ir tarsi užsikonservavo. Sparčiausiai besivystančioje Vakarų Lietuvoje taip pat turėjo susidaryti viduramžiški liaudies muzikos dialektai, tačiau dėl spartesnio šių regionų kultūrinio vystymosi jie smarkiai keitėsi, todėl saviti Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos etnomuzikiniai bruožai mus pasiekė iš XVII–XVIII a. Pavyzdžiui, Vakarų Lietuvoje anksčiausiai paplito atneštiniai muzikos instrumentai, įsivyravo homofoninės sandaros melodijos (Nakienė 2000: 136–138). Vakarinės Lietuvos įtaka jaučiama ir Vidurio Lietuvoje. Pavyzdžiui, šiaurinių Aukštaitijos rajonų (Pasvalio, Panevėžio, Radviliškio bei Pakruojo rajonuose) dainavimo tradicija išsiskiria žemaičiams artima dainavimo maniera: „Daugelis šiauriečių dainuoja gerokai vangiau, tarsi giliau įklimpdami į intonuojamą garsą, patį garsą formuodami ne priešakinėje, bet labiau gomurinėje gerklės dalyje – kalbininkų terminologija, dengdami, žemindami kai kuriuos balsius, panašiai kaip daro žemaičiai. Jų dainavimas lyg šiek tiek sulėtintas, ritmas laisvesnis, kai kurių melodijų ištašymas primena žemaitišką dainavimo manierą“ (Račiūnaitė-Vyčiniene 2007: 109). Apie Radviliškį, kiek mažiau Pakruojo, Pasvalio, Panevėžio rajonuose taip pat būdingas žemaitiškojo muzikinio dialekto bruožas – melodijų pabaigimas II laipsniu paprastai išlikęs garbaus amžiaus dainininkų atmintyje (Račiūnaitė-Vyčiniene 2007: 112). Taip pat šiame sub regione reiškiasi žemaičių muzikavimo stilistikai artimesnė daugiabalsumo rūšis, kaip burdoninis dainavimas (Račiūnaitė-Vyčiniene 2006: 146).

Mažosios Lietuvos etninės muzikos dialektui būdingas stilistinis margumas. L. Petrošienės atlikta Mažosios Lietuvos melodijų analizė parodė, kad daugiausia panašumų yra tarp lietuvininkų ir suvalkiečių bei vakarų aukštaičių veliuo-

niškių dainų. O dzūkų ir lietuvininkų melodijų stilistika etninių dainų repertuaras (žanrai), nors turi nemažai panašumų, vis dėlto gerokai skiriasi (Petrošienė 2007: 195).

Kalbant apie Dzūkijos etnomuzikinį regioną, reiktų greta paminėti ir Suvalkiją. Melodiniu požiūriu dzūkų dainoms artimos suvalkiečių (Užnemunės krašto) dainos profesorės J. Čiurlionytės nebuvo išskirtas kaip atskiras muzikinis dialektas (Čiurlionytė 1969). Nors ankstyvosios liaudies dainos griežtesniais melodikos skirtumais neišsiskiria, visame šiame plote būdingas vienbalsumas, paplitusios vienbalsės refreninės dainos (Nakienė 2001: 147), visgi Dzūkija ir Suvalkija turi ir nemažų skirtumų. Dzūkija išsiskiria senųjų dainų žanrų išsaugojimu, o Suvalkijoje jų kur kas mažiau arba visai nėra. Palyginus suvalkiečių rugiapjūtės dainas su dzūkų ir Baltarusijos Polesės to paties žanro dainomis, matyti, kad jų melodijos ne tokios vingrios, saikingiau vartojami melizmai. Šių dainų improvizaciškumas suvaldytas, didesnis dėmesys kreipiamas į formos sandaros išbaigtumą (Vakariniene 2002: 184). Tirdama javapjūtės dainų melodikos bruožus A. Žičkienė yra identifikavusi tris – Suvalkijos, Dzūkijos ir Rytų Aukštaitijos javapjūtės dainų melodijos tipus bei mišrius jų bruožus (Žičkienė 1996). Toks melodijų tipų paplitimas gali būti siejamas su etnomuzikinių regionų ribomis.

REGIONINĖS SAVIMONĖS TERITORINĖ RAIŠKA

Siekiant nustatyti regioninės savimonės teritorinę raišką panaudotas šiek tiek modifikuotas amerikiečių geografo W. Zelinsky (Zelinsky 1980) savimonės tyrimo metodas. Juo mokslininkas Jungtinėse Amerikos Valstijose išskyrė etninės savimonės regionus pagal etninę savimonę atspindinčių pavadinimų paplitimą teritorijoje. Atliekant etnokultūrinės savimonės raiškos analizę Lietuvoje buvo vertinti etnografinę savimonę parodančių žodžių (Žemaitija / žemaitis, Suvalkija / suvalkietis, Dzūkija / dzūkas, Aukštaitija / aukštaitis, Mažoji Lietuva / lietuvininkas) bei etnokultūrinę savimonę parodančių žodžių (Kuršas / kuršis, Žiemgala / žiemgalis, Sėla / sėlis, Dainava / dainavis, Sūduva / sūduvis, Jotva / jotvingis) vediniai įmonių ir regioninę kultūrą vystančių bei globojančių institucijų pavadinimuose paplitimas. Tyrime naudoti Juridinių asmenų registro duomenys, papildoma informacija rinkta naudojant „Google“ paiešką. Surinkti duomenys suskirstyti į tris lygmenis: I lygmuo sietas su tiriamų žodžių vartojimu įvairių veiklos sričių įmonių ir juridinių asmenų pavadinimuose, II lygmuo sietas su organizuojančią veiklą vykdančių institucijų pavadinimais ir jų raiškos teritorija, III lygmuo sietas su etnokultūrą puoselėjančių kolektyvų, būrelių, organizacijų, institucijų veikla. Duomenys pateikti žemiau esančioje lentelėje (1 lentelė). Surinktus duomenis lyginant su dialektologijos ir sociolingvistikos tyrimų rezultatais išskirti etnokultūrinės savimonės regionai bei vidinė struktūra: silpnos etnokultūrinės savimonės raiškos teritorija, aktyvios regioninės savimonės raiškos teritorija ir tvirtos regioninės savimonės branduolio riba.

1 lentelė. Regioninės savimonės tyrimo duomenys

I LYGMUO	II LYGMUO	III LYGMUO
Žemaičių tapatybės teritorinė raiška		
Telšiai (32), Mažeikiai (25), Klaipėda (24), Plungė (24), Vilnius (14), Šiauliai (10), Kaunas (7), Kretinga (6), Palanga (5), Raseiniai (5), Skuodas (3), Rainiai (2), Rietavas (2), Ryškėnai (2), Tauragė (2), Virgainiai (2), Šilai (1), Buožėnai (1), Gargždai (1), Gedrimai (1), Gribžiniai (1), Kantaučiai (1), Kūlupėnai (1), Kungiai (1), Kuršėnai (1), Luokė (1), Nevarėnai (1), Panevėžys (1), Rupšiai (1), Seda (1), Smalkviečiai (1), Sudmantai (1), Šakiai (1), Šerkšnėnai (1), Viekvedžiai (1), Vilkaiai (1), Voveriai (1), Želvaičiai (1), Alytus (1), Rokiškis (1), Kuliai (1), Marijampolė (1), Naisiai (1), Vilkaviškis (1)	Mažeikių r. („Būdas žemaičių“), Telšių apskritis („Kalvotoji Žemaitija“), Telšių miestas („Penktadienio žemaitis“), Plungės ir Rietavo sav. („Žemaitis“), Visa Lietuva („Žemaičių saulutė“)	Vilnius (6), Telšiai (4), Plungė (3), Mažeikiai (1), Klaipėda (1), Šiauliai (1), Palanga (1), Rietavas (1), Ryškėnai (1), Tauragė (1), Panevėžys (1), Dautarai (1), Karklėnai (1), Kirnės II (1), Plateliai (1), Biržai (1), Kelmė (1), Kunkiai (1), Švėkšna (1), Ukmergė (1), Žemaičių Naumiestis (1)
Kuršiškos tapatybės teritorinė raiška		
Klaipėda (5), Gargždai (3), Palanga (2), Neringa (2), Kintai (1), Nida (1), Skuodas (1)		Palanga (1), Dargužiai (1)
Aukštaičių tapatybės teritorinė raiška		
Panevėžys (54), Utena (12), Vilnius (10), Kaunas (4), Zarasai (4), Kupiškis (3), Rokiškis (3), Šiauliai (3), Ignalina (2), Joniškis (2), Ukmergė (2), Visaginas (2), Alytus (1), Aukštupėnai (1), Bajorai (1), Dietkauščizna (1), Dusetos (1), Kėdainiai (1), Kiškiai (1), Linkaučiai (1), Molėtai (1), Novinkai (1), Ožkiniai (1), Pasvalys (1), Radviliškis (1), Salakas (1), Šlavėnai (1), Videniškiečiai (1), Vievis (1), Žeimiai (1)	Utenos r. („Rytų Aukštaitijos televizija“), Panevėžio apskritis („Aukštaitijos radijas“), Utenos r. (tautodailininkų klubas „Svirnas“), Utenos, Anykščių, Molėtų r. (laikraštis „Aukštaitiškas formatas“)	Utena (7), Biržai (5), Rokiškis (5), Panevėžys (4), Anykščiai (2), Antalieptė (1), Antažiegė (1), Vilnius (1), Zarasai (1), Ignalina (1), Nibragalys (1), Palušė (1), Širvintos (1)
Žiemgališkos tapatybės teritorinė raiška		
Joniškis (5), Kaunas (4), Akmenė (1), Biržai (1), Pamūšis (1), Ustukai (1), Vilnius (1)	Pakruojo, Joniškio, Pasvalio r. (kraštiečių klubas „Žiemgala“), Šiaurės Lietuva, apimanti Pakruojo, Joniškio, Pasvalio r. (Žiemgalos krašto dailininkų grupė)	Pakruojis (2), Joniškis (2), Kriukai (1), Linkuva (1), Žagarė (1), Kaunas (1), Vilnius (1)
Sėliškos tapatybės teritorinė raiška		
Vilnius (4), Anykščiai (1), Ariogala (1), Sėlynė (1), Zizonys (1)		Rokiškis (4), Zarasai (2), Biržai (1), Krinčinas (1), Dubarai (1)
Suvalkietiškos tapatybės teritorinė raiška		
Marijampolė (19), Vilkaviškis (16), Vilnius (8), Kalvarija (2), Šakiai (2), Alanta (1), Giedručiai (1), Jokūboniai (1), Karališkiai (1), Katiliškiai (1), Klaipėda (1), Lukšiai (1), Virbalis (1)	Marijampolės apskritis („Suvalkietis“), Marijampolė („Suvalkija“)	Marijampolė (2), Paežeriai (1), Prienai (1)

Sūduviškos tapatybės teritorinė raiška

Marijampolė (32), Kaunas (2), Kazlų Rūda (2), Vilkaviškis (2), Aleksandravas (1), Bačkiškiai (1), Buivydiškės (1), Griškabūdis (1), Kalvarija (1), Paežeriai (1), Patašinė (1), Šakiai (1), Upninkai (1), Valavičiai (1), Vilnius (1), Želsva (1)		Kazlų Rūda (3), Marijampolė (2), Kaunas (1), Vilkaviškis (1), Lygumai (1), Plieniškiai (1)
--	--	---

Zanavykiškos tapatybės teritorinė raiška

Šakiai (5), Kaunas (2)		Šakiai (2), Tubeliai (1), Kaunas (1), Vilnius (1)
------------------------	--	--

Dzūkų tapatybės teritorinė raiška

Alytus (26), Druskininkai (10), Varėna (4), Lazdijai (7), Marcinkonys (2), Merkinė (1), Simnas (1), Punia (1), Krokialaukis (2), Liškiava (1), Kapčiamiestis (1), Miroslavas (1), Burokastis (1), Luksnėnai (1), Veisiejai (1), Dainavos k. (3), Ricielių k. (1), Nedzingė (1), Varnėnai (1), Slidžiūnų k. (1), Bučiūnų k. (1), Mackonių k. (1), Rudamonių k. (1), Dubičių k. (1), Pilvinio k. (1), Naujosios Kirsnos k. (1), Šeštokai (1), Gegutės k. (1), Kuklių k. (1), Kabelių k. (1), Vieciūnų k. (1), Janėnai (1)	Alytaus r., Druskininkų sav., Varėnos r., Lazdijų r., Birštono sav., Elektrėnų sav., Merkinės r., Vilniaus r., Trakų r., Poškonys (1), Rimaišiai (1), Žižmiai (1), Dieveniškės (1), Norviliškės (1)	Alytus (19), Druskininkai (6), Varėna (16), Lazdijai (8), Marcinkonys (2), Merkinė (11), Simnas (2), Punia (4), Krokialaukis (1), Liškiava (3), Kapčiamiestis (3), Miroslavas (1), Vilnius (8), Trakai (3), Gudžiai (3), Šalčininkai (3), Maksimonys (5), Daugai (4), Ryliškiai (2), Eišiškės (2), Margionys (3), Žiliniai (2), Valkininkai (2), Grigiškės (2), Birštonas (1), Makniūnai (1), Pivašiūnai (1), Elektrėnai (1), Pakuonis (1), Išlaužas (1), Stakliškės (1), Kalesnykai (1), Rudamina (1), Vievis (1), Veisiejai (1), Krosna (1), Senoji Varėna (2), Leipalingis (1), Puvočiai (1), Panočių k. (2), Zakavoliai (2), Sarapiniškės (1), Matuizos (1), Kriviliai (1), Perloja (1), Vydeniai (1), Kaniava (1), Vilkiautinis (1), Vieciūnai (2), Mardasavas (2), Vaikšteniai (1), Klepočių k. (1), Subartonių k. (1), Puodžių k. (1), Dargužių k. (1), Musteikos (1), Ašašnykų k. (1), Gudakiemio k. (1), Zervynų k. (1), Ūtos k. (1), Nemunaitis (1), Alovė (1), Kumečiai (1), Genių k. (1), Verebiejai (1), Avižieniai (1)
---	--	---

Žemaitijos regionas išsiskiria savo regioninės savimonės tvirtumu. Žemaitijos ir žemaičių pavadinimų vediniai įmonių ir organizacijų pavadinimuose yra labai populiarūs ir apima pačias įvairiausias veiklos sritis. Ypač išsiskiria Telšių (32 punktai), Mažeikių (25), Klaipėdos (24), Plungės (24) miestai. Regioninės savimonės ir tapatybės brandą rodo ir išskirtinai didelis regioninę savimonę puoselėjančių organizacijų, kultūros draugijų veiklos aktyvumas ir

regioninių švenčių organizavimas. Be to, svarbu pažymėti, kad tokia žemaičių etnokultūrinė veikla yra ne savaiminė, bet institucionalizuota. Kultūros tyrimams kuriamos mokslinės draugijos (pavyzdžiui, visuomeninė organizacija „Žemaičių akademija“; VšĮ „Žemaitijos paveldas“ ir kt.) arba regioninės kultūros puoselėjimo orientaciją turintys muziejai (Žemaičių muziejus „Alka“, Žemaičių dailės muziejus), rengiamos žemaičių šviesuolių pagerbimo šventės

(pavyzdžiui, Biržuvėnų dvare). Svarbiausiu žemaičių regioninės savimonės regiono centru laikytini Telšiai, taip pat svarbūs Mažeikiai ir Plungė, dar mažiau – Klaipėda ir Šiauliai. Kuršiška savimonė reiškiasi daugiausia pajūrio miestuose: Klaipėdoje (5), Gargžduose ir Palangoje (3), Neringoje (2), mažiausiai Dargužiuose, Kintuose, Nidoje ir Skuode (po 1).

Aukštaičių enokultūrinės savimonės regione pagal Aukštaitijos / aukštaičių darinių vartojimą įmonių pavadinimuose punktų skaičių smarkiai išsiskyrė Panevėžio miestas (54). Gerokai mažiau Utena (12), Zarasai (4), Kupiškis (3), Rokiškis (3). Analizuojant organizuojančią regioninę veiklą vykdančių įstaigų duomenis, svarbu pastebėti, kad tiek regioninė televizija, tiek ir spauda dažnai turi terminą *Rytų Aukštaitija*, kas, viena vertus, rodo, kad Aukštaitijoje gana aiškiai suprantamas kelias Aukštaitijos dalis. Rytų Aukštaitijos, sprėdžiant iš spaudos bei televizijos veiklos teritorijos, apima Utenos, Molėtų, Anykščių rajonus, kurių centre paprastai yra Utena. Pagal etnokultūrą puoselėjančią veiklą ši teritorija yra aktyvesnė. Likusi Aukštaitija tarsi savo pavadinimo neturi, tačiau pagal vykdomą organizacinę veiklą galbūt galima būtų įžvelgti Panevėžio įtakos zoną, sietiną su Panevėžio apskritimi. Įdomus ir ypač populiarus reiškinys tarp aukštaičių yra regioninių bendruomenių kūrimas didžiuosiuose miestuose, pavyzdžiui, Vilniaus anykštėnų sambūris (VAS), biržiečių klubas „Krivulė“, panevėziečių klubas „Nevėžis“, rokiškėnų klubas „Pragiedruliai“, uteniškių klubas „Indraja“, pasvaliečių bendrija, kupiškėnų klubas, zarasiečių bendrija „Ežerėnai“ ir kt. Nors šios organizacijos yra tvirtai orientuotos į savo regioninę aukštaitišką tapatybę, visgi kuriasi didesnių Aukštaitijos miestų pagrindu, kas iš tiesų yra labai keista. Viena vertus, tai rodo aukštaitiškos tapatybės vientisumo spragas, tarsi Aukštaitija reikštų tam tikrą etnokultūrinį teritorinį vienetą, tačiau jo gyventojai save identifikuoja tik su atskiromis to vieneto dalimis. Toks reiškinys greičiausiai yra paties regiono etnokultūrinės raidos rezultatas.

Žiemgališka regioninė tapatybė nustebino savo tvirtumu ir branda. Išskirtini visi trys regioninės tapatybės raiškos lygmenys. Tokiam tvirtam žiemgališkam tapatumui turbūt daro įtaką ir Latvijoje esantis Žiemgalos regionas, taip pat Latvijoje organizuojamos žiemgališkos šventės, į kurias matyt patraukia nemažai lietuvių, taip pat autoritetą turinčių žmonių veikla. Aktyvi žiemgališka tapatybė aktyviausiai reiškiasi Joniškėje (2) ir Pakruojyje (2). Joniškėje ypač pažymėtina asociacija Žiemų pradas „Simkala“. Šie Joniškėje susibūrę žiemgalių praeities gaivintojai kartu su Joniškio istorijos ir kultūros muziejumi kasmet rengia gyvosios istorijos dienas. Dėl žiemgališkos tapatybės tvirtumo, šiame darbe išskirtas atskiras žiemgalių savimonės regionas, kuriame branduolys sujungė žiemgališkos tapatybės skleidžiančius regiono centrus Žagarę, Joniškį, Pakruojį, Linkuvą. Aktyvios žiemgališkos tapatybės regiono riba išvesta pagal žiemgališką draugijų veiklą, o pasyvios žiemgališkos tapatybės regionas sujungė visus žiemgališka tapatybe pasižymėjusius taškus.

Sėliška tapatybės raiška kur kas silpnesnė nei žiemgališka, jos centrai yra gana dispersiški ir tankesni esti tik pačiame šiaur rytiniame Aukštaitijos pakrastyje, todėl atskiras jos regionas nebuvo išvestas. Pagal aktyvią sėlišką tapatybę išsiskyrė Rokiškis (4), Zarasai (2), Krinčinas (1), Biržai (1). Sėlių kultūros puoselėjimu šiuo metu aktyviausiai rūpinasi Rokiškio kultūros centras.

Sūduva (Suvalkija) yra išskirtinis regionas, kuriame etnografinė (suvalkiečių) ir etnokultūrinė (sūduvių) savimonė reiškiasi labai skirtingai ir, beje, etnokultūrinė tapatybė yra žymiai aktyvesnė. Anot Ž. Šaknio, tyrusio etnografinę tapatumą dabartinio jaunimo gretose, greičiausiai dėl neigiamo pobūdžio suvalkietiška tapatybė nėra populiarė, o šakiečiai netgi pyksta pavadinami suvalkiečiais, nes jie patys save laiko zanavykais (Šaknys 2012: 136). Remiantis etnografinę tapatybę (Suvalkijos / suvalkiečių žodžių vediniais) ir etnokultūrinę tapatybę (Sūduvos / sūduvių žodžių vediniais) atspindinčių pavadinimų paplitimu reikia manyti, kad suvalkietiška tapatybė yra gana aiškiai keičiama sūduviška. Pasyviosios tapatybės raiškoje (I lygmuo) išsiskiria Marijampolės miestas: suvalkietiškoje tapatybės raiškoje turintis 19, sūduviškos – 32 pozicijas. Kiti miestai jau šiek tiek skiriasi: suvalkietiška tapatybė labiausiai palaikoma Vilkaviškyje (16), kur kas mažiau Kalvarijoje (2) ir Šakiuose (2). O etnokultūrinę veiklą puoselėjančių organizacijų, kolektyvų, institucijų pavadinimuose, sūduvių žodžio vediniai vartojami kur kas dažniau. Daugiausia išsiskiria Kazlų Rūda (3), Marijampolė (2), Vilkaviškis (1), Lygumai (1), Plieniškiai (1).

Susisteminius surinktus duomenis buvo pastebėta pasyvi Šakių rajono teritorija, todėl bandyta įvertinti ir zanavykiškos tapatybės raišką. Juridiniame asmenų registre pavyko surinkti 12 juridinių asmenų su šią tapatybę rodančių žodžių (Zanavykai) vediniais. Daugelis jų koncentruojasi Šakių mieste ir, nesunku atspėti, yra aktyvūs saviorganizaciniai zanavykiškos tapatybės puoselėtojai. Aktyvios zanavykiškos tapatybės puoselėtojų taip pat daugiausia Šakiuose, kur veikia asociacija „Zanavykų sąjauka“ ir visus Lietuvos zanavykus organizuojantis Zanavykų seimelis.

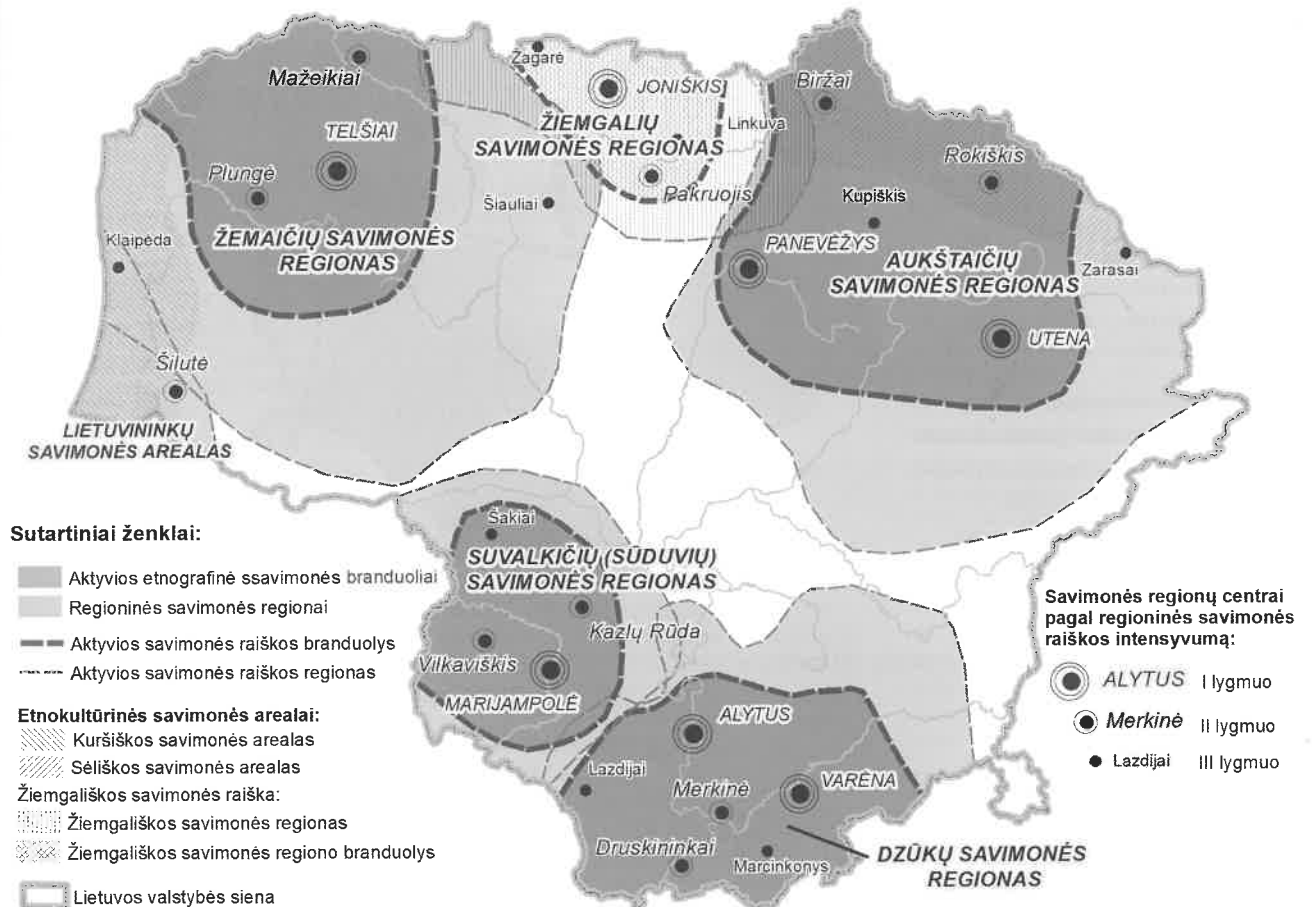
Su lietuvininkų tapatybės raiška susijusių pavadinimų (su žodžio „Lietuvininkai“ vediniais) Juridinių asmenų registre pavyko surasti tik tris: Šilalėje (2), Klaipėdoje (1).

Apie dzūkiškos regioninės tapatybės raišką taip pat galime kalbėti visuose lygmenyse, susijusiuose su dainavių ir dzūkių tapatybėmis. Tiek lingvistiniu, tiek regioninės tapatybės požiūriu yra labai tvirta vakarinė regiono riba. Pagal tyrimo duomenis, I lygmenyje Alytus (26) yra nutolęs daugiau nei dvigubai, t. y. jame Dzūkių atspindinčių pavadinimų yra žymiai daugiau nei kituose miestuose, o III lygmenyje, kur rodomas gyventojų etninės veiklos aktyvumas, jis vos pralenkia Varėną. Kitaip tariant, didelė dalis įmonių ir organizacijų, besivadinančių Dzūkijos (ir ją atspindinčiais) pavadinimais, neužsiima etnokultūrine veikla. Tai paaiškinti labai paprasta: ekonomiškai stipresnis Alytaus miestas smarkiai pralenkia kitas gyvenvietes pačiu savo įmonių

skaičiumi. Alytus (26) ir Druskininkai (10) pirmauja ir smarkiai išsiskiria pagal pasyvios tapatybės reiškimąsi – tapatybė deklaruojama, bet etnokultūrinė veikla menka. Tyrimo duomenimis, stipriausias regioninės tapatybės centras yra Merkinė (aktyvios savimonės raiškoje rasta 11 punktų), taip pat svarbūs Alytaus (19), Druskininkų (6), Varėnos (16), Lazdijų (8) miestai. Pagal tai, kad čia organizuojama daugelis etnokultūrinių renginių, galima spręsti, kad Merkinė yra gyventojų mentalinio regiono ir kartu Dzūkijos simbolinis centras.

Pagal regioninės savimonės raišką skirtingi žemaičių, aukštaičių, dzūkų, sūduvių ir žiemgalių regioninės savimonės branduoliai. Mažosios Lietuvos regioninės tapatybės raiška silpna, todėl skirtinas tik regioninės savimonės arealas. Greta etnografinės savimonės silpniau ar stipriau reiškiama etnokultūrinė savimonė: Aukštaičių regiono šiaururčiuose – sėliška, beveik visoje Dzūkijoje – dainaviška, etnografinėje Suvalkijoje – sūduviška, o Žemaitijoje – kuršiška (3 pav.).

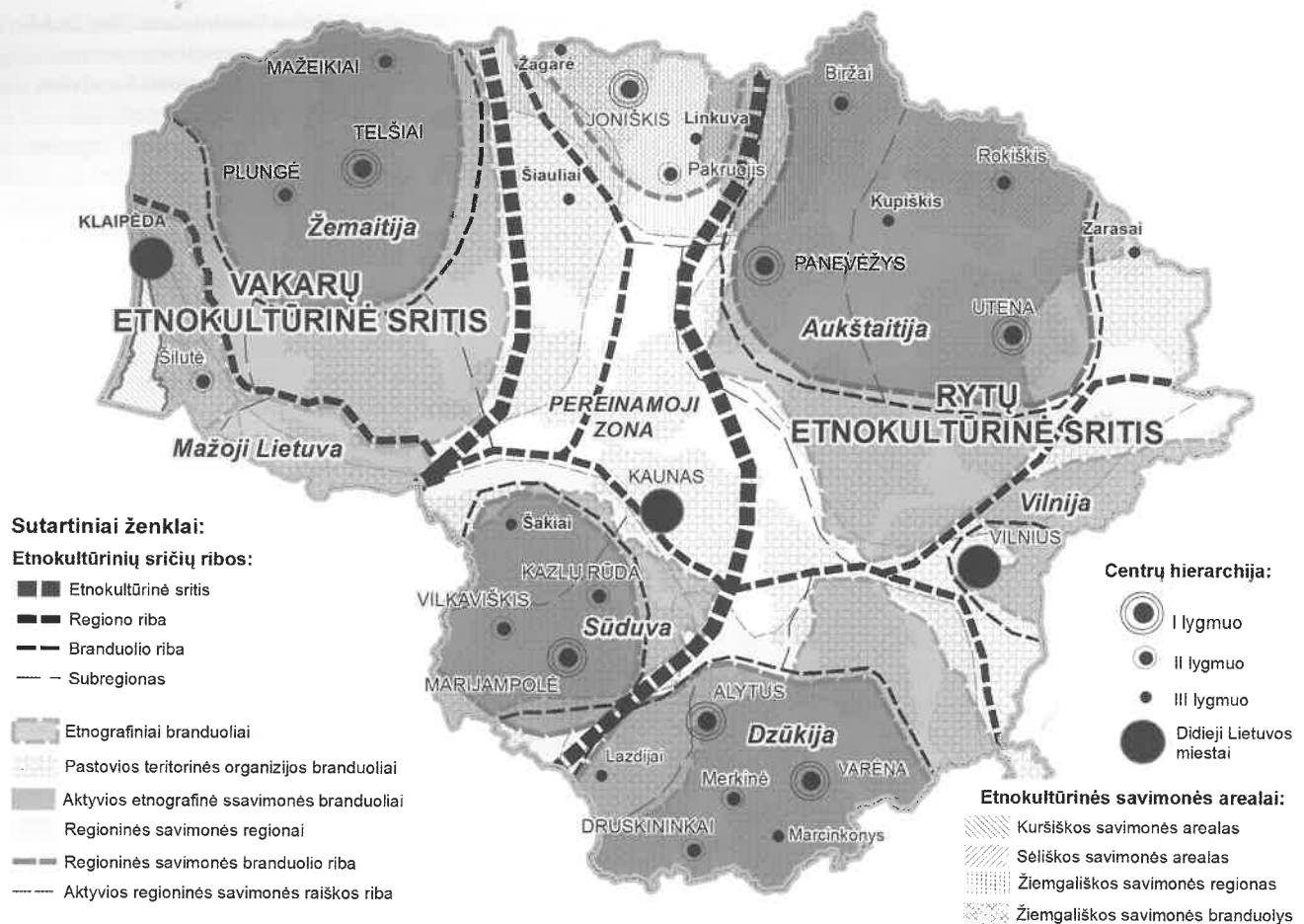

3 pav. Regioninės savimonės teritorinė sąranga (disertacijos preliminarus paveikslas)

LIETUVOS ETNOKULTŪRINIŲ REGIONŲ SĄRANGA

Lyginant teritorinės organizacijos, etnokultūrinių bruožų paplitimą su regioninės savimonės raiška, galima matyti, kad Lietuvoje nuo senųjų baltų genčių iki šiol gali būti skiriama vakarinė ir rytinė etnokultūrinė sritis. Pagal teritorinės organizacijos branduolius, etnokultūrinių bruožų persidengimą bei regioninės savimonės gyvybingumą išskirti etnokultūrinių regionų branduoliai, o jų įtakos teritorijoje – etnokultūrinių regionų ribos. Rytinei etnokultūrinei sričiai būtų galima priskirti Aukštaitijos, Vilnios ir Dzūkijos regionus. Vakarų etnokultūrinei sričiai priskirtini

Žemaitijos, Mažosios Lietuvos, iš dalies Sūduvos (Suvalkijos) regionas. Pastarasis tiek etnoarchitektūriniu, tiek etnomuzikiniu požiūriu, tiek ir teritorinės organizacijos raidoje yra vakarinei ir kartu rytinei sričiai artimas regionas, tuo pačiu suformavęs ir savitą etnokultūrinių bruožų bei regioninę savimonę. Pereinamąjį regioną galima identifikuoti ir Vidurio Lietuvoje. Kita vertus, šioje teritorijoje nesusiformavo teritoriją organizuojantis arba išskiriantis branduolys, todėl ir jo kaip atskiro regiono skirti neišeina. Visgi dėl stiprios regioninės savimonės bei etnoarchitektūrinio, lingvistinio savitumo skirtinas su senąja Žiemgalos žeme siejamas Šiaurės Lietuvos subregioninis darinys Aukštaitijos sudėtyje. Pagal teritorinės organizacijos branduolius ir etnokultūrinių bruožų savitumus regionų viduje išskirti mažesni subregioniniai dariniai bei jų centrų hierarchinė sistema (4 pav.).

4 pav. Lietuvos etnokultūrinis regionavimas (disertacijos preliminarus paveikslas)

IŠVADOS:

1. Lietuvoje galima išskirti pastovios teritorinės organizacijos branduolius, išryškėjančius jų gyventojų etnokultūriniu bendrumu. Šis bendrumas skirtingais laikmečiais atsiskleidžia per bendrą organizacinę (visuomeninę, religinę, kultūrinę) gyventojų veiklą ir yra susijęs su funkciniais, istoriniais, kultūriniais ar kitokiais teritorinę organizaciją formuojančiais centrais.
2. Tarminių, etnoarchitektūrinių ir etnomuzikinių bruožų persidengimas rodo, kad regioniniai etnokultūros bruožai pasiskirsto neatsitiktinai ir sudaro bendrą etnokultūrinių bruožų sistemą, turinčią savitą teritorinę sąrangą. Joje išskiriami etnokultūriniai regionai – tai ilgo istorinio ir kultūrinio vystymosi, raidos metu susiformavę teritoriniai dariniai, turintys savitą etnokultūrinių bruožų sistemą, teritorinę organizaciją ir gyventojų regioninę savimonę.
3. Lyginant tarminiu, tradicinės kaimo architektūros ir etnomuzikinių požiriu išskiriamus regionus matosi, kad jų teritorija persidengia ir, be gana ryškių Aukštaitijos, Dzūkijos, Sūduvos (Suvalkijos), Mažosios

Lietuvos ir Žemaitijos regionų, išryškėja pereinamieji – Vidurio Lietuvos ir Vilnijos regionai.

4. Pagal regioninės savimonės raišką skirtingi žemaičių, aukštaičių, dzūkų, sūduvių ir žiemgalių regioninės savimonės branduoliai. Mažosios Lietuvos regioninės tapatybės raiška silpna, todėl skirtingas tik regioninės savimonės arealas, tačiau ne atskiras regioninis darinys. Greta regioninės savimonės silpniau ar stipriau reiškiasi etnokultūrinė savimonė: Aukštaičių regiono šiaururčiuose – sėliška, beveik visoje Dzūkijoje – dainaviška, etnografinėje Suvalkijoje – sūduviška, o Žemaitijoje – kuršiška.

Lietuvoje galima išskirti vakarinę ir rytinę etnokultūrinę sritį bei jas sudarančius etnokultūrinius regionus: Vakarų etnokultūrinę sritį sudaro Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos etnokultūriniai regionai. Rytų etnokultūrinę sritį – Aukštaitijos, Vilnijos ir Dzūkijos regionai. Vidurio Lietuvoje galima išskirti pereinamąją zoną, kuri apimtų vakarinę Aukštaitijos dalį su Žiemgalijos subregioniniu dariniu bei Sūduvos regioną. Kiekvieno regiono viduje išsiskiria branduoliai ir smulkesni subregioniniai dariniai. Tai skatina į Lietuvos etnokultūrinę regionų sąrangą žiūrėti kaip į daugiapakopę etnokultūrinių darinių visumą, o etnokultūrinių regionų vidinę struktūrą tirti tarpdisciplininio lygmeniu.

Literatūra

1. Andriūšytė Aistė. 2012. Tradicinė Dzūkijos architektūra. *Kaimo statyba: Dzūkija*. Vilnius: Petro Ofsetas: 5–15.
2. Andriūšytė Aistė. 2013. Tradicinė Suvalkijos architektūra. *Kaimo statyba: Suvalkija*. Vilnius: Petro Ofsetas: 5–13.
3. Astrauskas Rimantas. 2000. Lietuvių ir baltarusių (gudų) etniniai ryšiai, remiantis etnomuzikologijos duomenimis, *Lietuvos muzikologija*: 1: 141–154.
4. Astrauskas Rimantas. 2001. Lietuvos etnografiniai regionai pagal etnomuzikologijos duomenis. *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
5. Baranauskas Tomas. 2006. Aukštaitija XIII–XV amžiuje, *Aukštaičių tapatumo paieškos: straipsnių rinkinys*, Kaunas: Žiemgalos leidykla: 27–43.
6. Bartašius Marius. 2012. Lietuvos Žiemgalos kultūrinis regionas, *Žiemgala*: 1: 15–25.
7. Batūra Romas. 1970. Merkinės pils. *Merkinė*. Vilnius: Vaga: 28–35.
8. Batūra Romas. 1985. Paaikškinimai. Petras Dusburgietis. *Prūsijos žemės kronika*. Vilnius: Vaga.
9. Bertašiūtė Rasa. 2007. *Lietuvio sodyba*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
10. Bertašiūtė Rasa. 2008a. Vakarų Aukštaitija. *Vakarų Aukštaitijos tradicinė kaimo architektūra*, Vilnius: Etninės kultūros globos taryba: 4–12.
11. Bertašiūtė Rasa. 2008b. Gyvenamasis namas, *Vakarų Aukštaitijos tradicinė kaimo architektūra*, Vilnius: Etninės kultūros globos taryba: 13–46.
12. Bertašiūtė Rasa. 2014. Kaimų architektūra. *Lietuvos architektūros istorija. Lietuvos etninė architektūra nuo seniausių laikų iki 1918 m.* IV: 69–164.
13. Brukas Algirdas, Naureckaitė Viliūnė. 2014. Sūduvos girios XIII–XVI a. (miškingumas, administravimas, kolonizavimas). *Gimtasai kraštas*: 7: 95–103.
14. Butkevičius Izidorius. 1971. *Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos*. Vilnius: Mintis.
15. Čiurlionytė Jadvyga. 1969. *Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai*. Vilnius: Vaga.
16. Daugirdas Vidmantas. 1997. *Lietuvos teritorinio administracinio suskirstymo istorinė geografinė analizė*. Vilnius: Vilniaus universitetas. /Daktaro disertacija/
17. Daugirdas Vidmantas. 2002. *Lietuvos kultūrinis rajonavimas* (Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas). Vilnius: Vilniaus universitetas. /Ataskaita/
18. Daugirdas Vidmantas. 2015. Kultūros geografija, Krupickaitė D., Kavaliauskas P., Daugirdas V. ir kt. (sud.). *Aiškinamasis geografijos terminų žodynas* [Rankraštis]. Vilnius.
19. Dubonis Artūras. 2013. Kas buvo aukštaičiai Lietuvoje XIII–XV amžiais?: *Ministri Historiae. Pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos didžiosios kunigaikštystės tyrimuose*. Vilnius: Lietuvių istorijos instituto leidykla: 93–107.
20. Eidintas Alfonsas, Bumblauskas Alfredas ir kt. 2013. *Lietuvos istorija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
21. Girdenis Aleksas. 1971. Kada gi žemaičių tarmė atsiskyrė nuo aukštaičių? *Kalbotyra*: 22 (1): 81–86.
22. Gudavičius Edvardas. 1984. Dėl lietuvių žemių konfederacijos susidarymo laiko. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*: XXIV: 12–28.
23. Gudavičius Edvardas. 1988. Žemaitijos privilegijos. *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 4: 649. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija.
24. Gudavičius Edvardas. 1999. *Lietuvos istorija: nuo seniausių laikų iki 1569 metų*. t. I, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
25. Gumuliauskas Arūnas. 2010. *Lietuvos istorija (1795–2009 m.)*. Šiauliai: Lucilijus.
26. Ivinskis Zenonas. 1989. *Rinkiniai raštai: Lietuvių kovos su vokiečių riteriais XIII–XV amž.*: 3. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.
27. Jordon T. G., Domosh M., Rowntree L. 1997. *The Human Mosaic: A thematic introduction to Cultural Geography*. New York: Longman.
28. Kačinskaitė Indrė. 2008. Gyvenamasis namas. *Suvalkijos (Sūduvos) tradicinė kaimo architektūra*, Vilnius: Petro Ofsetas: 12–41.
29. Kalnins Petras. 2001. Pranešimas – ekspertizė Etninės kultūros globos tarybos nariams apie įvairius požiūrius į etnokultūrinis regionus ir galimus jų ribų nustatymus, *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
30. Karvelis Deimantas, Ragauskienė Raimonda. 2009. *Iš Radvilų giminės istorijos: Dubingių kunigaikštystė 1547–1808 m.* Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
31. Kiaupa Zigmantas. 1991. Reformų metas Šiauliuose 1765–1795 m. Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas: 41–61.
32. Kiaupa Zigmantas. 2012. *Lietuvos istorija. Trumpasis XVIII amžius (1733–1795 m.)*, Vilnius: Baltos lankos: VII (I).
33. Kiaupienė Jūratė. 2013. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kaitos laikas – 1529–1588 metai. *Lietuvos istorija. Veržli Naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais*. Vilnius: Baltos lankos: V: 117–270.
34. Kondratienė Virginija. 2001. Išvados dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos pateiktos „Apskričių reformos koncepcijos (projekto)“, *Pastabos dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
35. *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*. 2004. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
36. Martinkėnas Vincas. 1970. Merkinės miestas. *Merkinė*. Vilnius: Vaga: 36–49.
37. Medišauskienė Zita. 2004. 1835–1839 m. Vilniaus gubernijos administracinio suskirstymo pertvarkymas. *Istorijos akiračiai*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla: 341–362.
38. Medišauskienė Zita. 2011. Laikas – Erdvė – Žmogus. *Lietuvos istorija. Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia: VIII(I)*. Vilnius: Baltos lankos: 15–178.
39. Miknys Rimantas. 2011. Bažnyčia tarp pasaulietinės valdžios ir visuomenės. *Lietuvos istorija. Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia: VIII(I)*, Vilnius: Baltos lankos: 243–306.
40. Misius Kazys. 1999. Iš Platelių ir jų apylinkių praeities iki 1940 metų. *Lietuvos valsčiai. Plateliai*, Vilnius: Versmė: 38–109.
41. Nakiėnė Austė. 2000. Lietuvių liaudies muzikinių dialektų formavimas. *Tautosakos darbai*: 12 (19): 131–140.
42. Nakiėnė Austė. 2001. Iš kaimynų slavų perimtos liaudies melodijos Pietų Lietuvoje, *Liaudies kultūra*: 6 (81): 12–15.
43. Niktžentaitis Alvydas (1997). Žemaitija XIII–XV a. pirmojoje pusėje, kn.: Žemaitijos istorija, Vilnius: Regnum fondas, p. 53–102.
44. Norton William. 2000. *Cultural geography: Themes, Concepts, Analyses*. Oxford: OUP Canada.
45. Pašuta Vladimiras. 1971. *Lietuvos valstybės susidarymas*. Vilnius: Mintis.
46. Petrošienė Lina. 2007. *Lietwininkų etninė muzika: tapatumo problemos*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla / Monografija.
47. Purvinas Martynas, Kavaliauskas Paulius. 2014. Kraštovaizdžio etnokultūrinis rajonavimas. *Lietuvos nacionalinis atlasas*: I: 116.
48. Purvinas Martynas, Purvinienė Marija. 2001. Nuomone ir pasiūlymai dėl Lietuvos Respublikos suskirstymo į savivaldos regionus, *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
49. Purvinas Martynas, Purvinienė Marija. 1998. Lietuvos tradicinės architektūros paveldo rajonavimas, *Kultūros paminklai*: 5.
50. Purvinas Martynas. 2013. Šiaurės Lietuvos kaimų apibūdinimų problematika. *Žiemgala*: 1: 11–17.
51. Račiūnaitė-Vyčiniene Daiva. 2006. Aukštaitija: daugiabalsio dainavimo tradicija. *Aukštaičių tapatumo paieškos*. Kaunas: Žiemgalos leidykla: 134–149.
52. Račiūnaitė-Vyčiniene Daiva. 2007. Aukštaitijos ir Žemaitijos paribio dainuojamojo folkloro ypatumai, *Tautosakos darbai*: 34: 97–123.
53. Rowell S. C. 2001. *Iš viduramžių kylanti Lietuva: pagonių imperija Rytų ir Vakarų Europoje, 1295–1345*. Vilnius: Baltos lankos.
54. Salys Antanas. 1992. *Raštai: 4: Lietuvių kalbos tarmės*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.
55. Saviščevas Eugenijus. 2010. Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas: 1409–1566 metais. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
56. Šaknys Bernardas Žilvytis. 2012. Etnografiniai regionai Lietuvoje: šiuolaikinio jaunimo požiūris, *Tautosakos darbai*: 43: 126–142.

57. Šaknys Žilvytis Bernardas 2001. Lietuvos Respublikos administracinio teritorinio suskirstymo perspektyvos: etnografiniai kultūriniai regionai, *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
58. Šimėnas Valdemaras 2001. Lietuvos Respublikos susiskirstymo į savivaldos žemėlaapių projektinio varianto recenzija–ekspertizė, *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
59. Šliavas Juozas. 1996. Žiemgalių pėdsakais. Vilnius: Žiemgalos draugija.
60. Šmigelskytė-Stukienė Ramunė. 2004. Tarp tradicijų ir inovacijų: Upytės pavieto bajorija XVIII a. pabaigoje. Iš *Panevėžio praeities: Upytės žemei 750 metų*. Panevėžys: Panevėžio kraštotyros muziejus: 92–114.
61. Tyla Antanas 2001. Pastabos dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos, *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
62. Tyla Antanas, Milius Vacys ir kt. 2001. Lietuvos istorijos bei Lietuvių kalbos institutų grupės mokslininkų siūlymai dėl Lazdijų administracinio rajono regioninės priklausomybės ir dviejų galimų Dzūkijos (Dainavos) regiono (žemės) ribų išvedimo variantų, *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
63. Tyla Antanas. 2011. Alytaus ekonomija. *Lietuvos istorija. Enciklopedinis žinynas*, t. I. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras: 35.
64. Tučas Rolandas. 2012. *Lietuvos teritorijos apgyvenimo raida I–XII a.* / Daktaro disertacija / VU.
65. Tumėnas Vytautas 2001. Išvados ir pasiūlymai dėl Lietuvos regioninio dalinimo, remiantis tekstilės (tradicinių juostų, bei jų konteksto) duomenimis, *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
66. Vaičenonis Jonas. 2011. *Lietuvos karyba: nuo baltų iki XXI amžiaus*. Kaunas: Šviesa.
67. Vakariniė Audronė. 2002. Suvalkiečių dainuojamoji tradicija: savitas muzikinis Lietuvos dialektas ar kaimyninių regionų paribys, *Lietuvos muzikologija*: 3: 182–192.
68. Vasiliauskaitė Vitalija 2001. Etninės kultūros būklės Aukštaitijos regione analizė, *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
69. Vinciuonaitė Simona 2012. *Rytų Lietuvos kultūrinė sritis*. Magistro darbas. Vilnius: Vilniaus universitetas.
70. Vyšniauskaitė Angelė 2001. Nuomonė ir pasiūlymai dėl Lietuvos regionavimo projekto, *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
71. Zelinsky Wilbur. 1980. North America's vernacular regions, *Annals of the Association of American Geographers* 70 (1): 1–15.
72. Zinkevičius Zigmantas 2001. Dėl teritorinio–administracinio Lietuvos suskirstymo (etnografinių regionų teritorinių ribų išskyrimas), *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
73. Zinkevičius Zigmantas. 2006. *Lietuvių tarmių kilmė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
74. Žičkienė Aušra. 1996. Kai kurie lietuvių javapjūtės dainų melodikos bruožai baltų–slavų melodikos kontekste. *Tautosakos darbai*: V: 72–82.
75. Žulkus Vladas. 1997. Baltų visuomenės ankstyvaisiais viduramžiais. *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.* Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
76. Žulkus Vladas. 2004. Nuo Platelių iki Lūksto. Kuršių ir žemaičių paribiai XII–XV amžiais, *Kultūrinio landšafto raida Žemaičių aukštumoje*. Vilnius: Dailės akademijos leidykla: 145–162.

SUMMARY

LITHUANIAN ETHNOCULTURAL REGIONS: DEVELOPMENT AND RESULTS

The ethno-cultural regionalization in this article is based on three cultural regions' types which are distinguished in the cultural geography (Jordon, Domosh, Rowntree 1997: 8): functional, formal and regional consciousness (vernacular) regions. The functional region has accurate boundaries and a functional center. It is an organized territory functioning politically, socially, administratively or economically. Functional region is a type of nodular regions because it is formed by the territory of nodes on the basis of so called nodal center influence zone (Jordon, Domosh, Rowntree 1997: 8). Formal region represents a territorial distribution of a certain phenomenon and is appointed by one attribute (is called simple regions) or several attributes (is called complex region). In other words formal regions could be also called ethnographic because they describe a prevalence of a certain phenomenon or spiritual or material ethno-cultural elements. Distribution zones of these regions are set by ethnographic boundaries (Daugirdas 2015). Vernacular regions are based on the existing or former expression of population's cultural, ethnical, sub-ethical or regional self-consciousness and identity in the territory where residents bind themselves to a specific region, its territory or name (Daugirdas 2015). These regions are often identified by the areas of dominating dialects or mentality which are set in the regional self-consciousness of habitats (Zelinsky 1980: 1–4). The overlap of functional, formal and vernacular re-

gions forms ethno-cultural cores and the boundaries of the region are set according to the impact-zone of the cores.

While analyzing the development of territorial organization the boundaries of functional units ranging from the ethno-territorial units of the Baltic tribes to the now existing administrative units – counties were compared. Territorial cores unified by ethno-cultural commonness of the habitats, have showed up after identification of overlap territories of functional units and centers. In different ages this commonness was revealed by the common organizational (social, religious, cultural) activities of habitats and is connected with functional, historical, cultural or any other centers forming territorial organization. The stability of functional territorial units depends on multi-functionality, historical value and ethno-cultural identity of the center. The most stable functional cores have a quite well defined ethno-cultural nature, for instance the most stable area of Šakiai is a southern part of a former municipality of Samogitia.

For the analysis of the prevalence of ethno-cultural characteristics it is chosen three aspects: dialects, traditional rural architecture and ethno-musical features. An overlap of dialectal, ethno-architectural and ethno-musical features in Lithuania proves that the distribution of regional ethno-cultural features is not accidental and compiles a united system of ethno-cultural features with a distinct territorial framework. Together with well-defined regions of Aukštaitija, Dzūkija, Sūduva (Suvalkija), Minor Lithuania and Samogitia other peripheral regions of Central Lithuania and Vilnija revealed.

While examining the expression of regional identity, it turned out that ethnographic (related to ethnographic regions) and ethno-cultural (related to historical, ethnic and cultural regions) self-consciousness is dominating in Lithuania. According to the expression of regional identity there stand out regional self-consciousness cores of samogitians, aukštaitiai, dzūkai, sūduviai and žiemgaliai. The expression of regional identity in Minor Lithuania is weak, so it is considered as an area of regional self-consciousness, but not as a separate vernacular region. Ethno-cultural self-consciousness reveals together with regional self-consciousness: sėliai ethno-culture in the north-east region of Aukštaitija, dainaviai ethno-culture in almost whole the region of Dzūkija, sūduviai ethno-culture in Suvalkija and kuršiai ethno-culture in Samogitia.

To summarize the obtained results there were identified cores of ethno-cultural regions together with their boundaries according to the territorial organizational cores, overlap of ethno-cultural features and vitality of regional self-consciousness. Ethno-cultural regions are territorial units formed during long historical and cultural evolution with the system of distinctive ethno-cultural features, ter-

ritorial organization and the regional self-consciousness of population. Comparing distribution of territorial organizations and ethno-cultural features with expression of regional self-consciousness it can be concluded that there can be defined western and eastern ethno-cultural realms in Lithuania since the times of the ancient Baltic tribes. Regions of Aukštaitija, Vilnija and Dzūkija could be attributed to Eastern ethno-cultural realm. West ethno-cultural area is specified by regions of Samogitia, Minor Lithuania and partly Sūduva (Suvalkija). The latter region could be attributed both to the Western and Eastern area according to the ethno-architecture and ethno-musical point of view and the evolution of territorial organization. A transitional region could be also identified in Central Lithuania. However, a separate territorial core did not formed in this territory. Therefore it could not be identified as a separate region. There could be defined a Lithuanian sub-regional unit in the structure of Aukštaitija which is associated to the former land of Žiemgala due to identity of strong regional self-consciousness, ethno-architecture and linguistics. There have been also identified smaller sub-regional units and hierarchical system of their centers according to cores of territorial organization and identity of ethnical features.

Gatvinis režinis Grabijolų kaimas, kurio istorija siekia XVIII a. vidurį. Nuotr. V. Kandrotė